

ЗМЕНШЕННЯ ШКОДИ ДЛЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРИ ВЕДЕННІ БОЙОВИХ ДІЙ У МІСЬКИХ УМОВАХ ПОСІБНИК КОМАНДИРА

Фото на обкладинці

Саада, Ємен (квітень 2017 р.): група дітей грає у футбол на тлі зруйнованих будинків. З 2006 року в північній провінції було кілька спалахів насильства, наслідком чого стали значні руйнування.

ЗМЕНШЕННЯ ШКОДИ ДЛЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРИ ВЕДЕННІ БОЙОВИХ ДІЙ У МІСЬКИХ УМОВАХ ПОСІБНИК КОМАНДИРА

ЗМІСТ

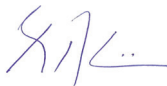
ПЕРЕДМОВА	4
ОСНОВНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	5
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1: ПРАВОВА БАЗА	10
РОЗДІЛ 2: ДОКТРИНА ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ У МІСЬКИХ УМОВАХ..18	
ДОДАТОК А. КОНТРОЛЬНИЙ СПИСОК ЗАПИТАНЬ ПРИ ОБРАННІ ЦІЛЕЙ	26
РОЗДІЛ 3: ПІДГОТОВКА ДО ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ У МІСЬКИХ УМОВАХ	28
РОЗДІЛ 4: ПЛАНУВАННЯ БОЙОВИХ ДІЙ У МІСЬКИХ УМОВАХ	36
ВСТУП.....	37
УСВІДОМЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ.....	38
ОЦІНКА ФАКТОРІВ.....	41
РОЗВИТОК ТА ОЦІНКА ПЕРЕБІГУ ПОДІЙ.....	54
РІШЕННЯ КОМАНДИРА	57
ДОДАТОК А. ЧИННИКИ, ЯКІ НЕОБХІДНО ВРАХОВУВАТИ ПРИ ПЛАНУВАННІ ЕВАКУАЦІЇ	58
ДОДАТОК В. ЧИННИКИ, ЯКІ НЕОБХІДНО ВРАХОВУВАТИ ПРИ ПЛАНУВАННІ ФІЛЬТРАЦІЇ	63
ДОДАТОК С. ПРИНЦИПИ ГУМАНІТАРНОГО ДОСТУПУ.....	71
РОЗДІЛ 5: ПАРТНЕРСЬКІ ВОЄННІ ОПЕРАЦІЇ В МІСЬКИХ УМОВАХ	74
РОЗДІЛ 6: ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАЦІЙ У МІСЬКИХ УМОВАХ	82

ПЕРЕДМОВА

Бойові дії в міських умовах стали невід’ємною частиною сучасних конфліктів, і їхня питома вага зростатиме разом зі збільшенням частки світового населення, що мешкає в містах. З погляду завдання шкоди цивільному населенню бойові дії в містах є, мабуть, найнебезпечнішою формою війни, позаяк вони приносять із собою смерть і поранення, руйнують будівлі та інфраструктуру, впливають на системи життєзабезпечення та освіти. А для збройних сил бойові дії в містах часто вважаються найскладнішим видом операції, оскільки специфічність місцевості та близькість до цивільного населення висувають значні вимоги, зокрема до командування та управління. Деякі військові командири навіть стверджували, що військові операції в містах є найбільш важкими з погляду доктрини, підготовки, конструкції озброєння та техніки. Поширеність цієї проблеми, завдання шкоди цивільному населенню, складність операцій і недоліки у підготовці підкреслюють особливу актуальність питання ведення війни в містах для всіх.

Саме з огляду на ці міркування МКЧХ зробив свою стратегію ведення бойових дій у містах інституційним пріоритетом: кінцева мета полягає в тому, щоб зменшити шкоду, що завдається цивільному населенню. Цей посібник є одним з елементів цієї стратегії. Він є результатом детального дослідження, в якому взяли участь військові офіцери з усього світу (як діючі, так і ті, що перебувають у відставці), які ділилися своїм досвідом ведення війни в містах. Цей посібник призначений для висвітлення військової практики, яка може сприяти зменшенню шкоди, яку зазнає цивільне населення. Важливо, що він розроблений спеціально для військових: офіцерів, які відповідають за оперативну роботу або навчання, і особливо для тих, хто бере участь у бойових діях у містах.

Ми сподіваємось, що цей довідник викличе дискусію серед військових офіцерів і представників МКЧХ, які зможуть краще пояснити важливі й складні гуманітарні аспекти війни в містах. Ми насправді дуже зацікавлені у таких дебатах. Якщо ви є військовим офіцером і бажаєте отримати більше інформації або обговорити теми, висвітлені в цій публікації, зв’яжіться з найближчим представництвом або зі штаб-квартирою МКЧХ у Женеві.

Роберт Мардіні
Генеральний директор МКЧХ

ОСНОВНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

ДОКТРИНА

Наріжним каменем доктрини ведення бойових дій у міських умовах є захист цивільного населення (ЗЦН) як ключовий елемент воєнних операцій у містах, який має поєднуватися з виконанням завдань і захистом збройних сил (ЗС) відповідно до права, яке застосовується під час збройних конфліктів (ПЗК). Згідно з доктриною необхідно:

- на стратегічному та тактичному рівні чітко наголошувати на пріоритетності захисту цивільного населення при проведенні будь-яких операцій;
- інтегрувати право, що застосовується під час збройних конфліктів (ПЗК), нагадати командирам всіх рівнів про їхні обов'язки та переконатися, що вони усвідомлюють необхідність захисту цивільного населення (ЗЦН);
- визначити такі варіанти проведення операцій у міських районах, які дозволять максимально захистити цивільних осіб та інфраструктуру та запобігти завданню шкоди або мінімізувати наслідки;
- донести до командирів усіх рівнів важливість розуміння місцевих культурних норм і цінностей, а також проведення операцій з їх урахуванням;
- підкреслити важливість розуміння міської структури та відповідного навчання, планування та проведення операцій;
- підкреслити, що у спільних операціях захист цивільного населення має бути ключовим аспектом ведення операцій для обох сторін.

ПІДГОТОВКА

Перед здійсненням операцій у містах необхідно проводити спеціальну, наближену до реальності підготовку. Ключовим елементом підготовки має бути практичне застосування ПЗК молодшими командирами, а навчання повинні передбачати:

- приділення однакової уваги «бойовим діям у густонаселених районах» (де головне значення мають цивільні особи) та «бойовим діям у забудованих районах» (де ключовим фактором є місцевість);
- сценарії, які відображають не лише оперативну обстановку та ймовірну поведінку противника (з аналізом ризиків для цивільних осіб), але й імітують реалістичну присутність цивільного населення, його діяльність, дії та реакції;
- сценарії та підготовку з оцінюванням правил ведення бойових дій (ПВБД) для військових всіх рангів;
- участь і рольові ігри за участі цивільних організацій з метою ознайомлення та приведення збройних сил до належного стану перед дислокацією;
- обговорення правових дилем, з якими стикаються військові всіх рангів.

ОСНОВНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

ПЛАНУВАННЯ

Група планування воєнних дій у містах повинна ретельно оглянути місцевість та інфраструктуру, щоб проаналізувати, як вони впливатимуть на перебіг бойових дій і навпаки, а також визначити пріоритети для уникнення та/або зменшення шкоди цивільному населенню.

Група планування повинна:

- в процесі планування надати пріоритет цивільній складовій та визначити варіанти зменшення шкоди для цивільного населення та інфраструктури (цей пріоритет має бути чітко визначений у розпорядженнях командира);
- врахувати фактори, що впливають на ЗЦН, як-от демографічна структура населення, розташування, щільність, ризики, з якими стикаються цивільні особи, вразливість та/або вразливі групи, спосіб життя, гуманітарна ситуація та ймовірні напрямки дій;
- визначити критично важливу інфраструктуру та найважливіші послуги для цивільних осіб, щоб забезпечити розробку ПВБД та заходи контролю за вогневою підтримкою, включаючи списки цілей, які заборонені/обмежені, і повноваження щодо ураження цілей;
- проаналізувати ймовірні дії та реакцію цивільних разом із варіантами дій противника та власних сил під час розробки планів і варіантів здійснення операцій;
- при проведенні партнерських операцій гарантувати, що підходи до ЗЦН сторін, що надають і отримують підтримку, урегульовані та відповідають ПЗК.

КОМАНДУВАННЯ

Сили повинні завжди діяти відповідно до ПЗК і віддавати перевагу засобам і методам, які дозволять уникнути або, якщо це неможливо, зменшити шкоду, заподіяну цивільному населенню. Для цього командири повинні:

- перед початком операції роз'яснити підлеглим важливість ЗЦН під час проведення операцій;
- планувати операції у такий спосіб, щоб уникнути бойових дій у містах та/або започаткувати діалог із супротивниками для обговорення плану безпечної евакуації цивільного населення;
- вживати всіх можливих запобіжних заходів, щоб захистити цивільне населення та об'єкти від заподіяння шкоди, включаючи попереджувальні повідомлення, підтримку евакуації, обмін інформацією та суворе дотримання процедур перевірки;
- уникати або мінімізувати шкоду для цивільного населення там, де неможливо уникнути бойових дій у містах, за допомогою:
 - проведення ударних операцій або рейдів по конкретних цілях;
 - надання переваги зброї прямого вогню;
 - використання вибухової зброї лише в тому випадку, якщо були вжиті заходи для достатнього зменшення її широкомасштабного впливу, включаючи точне націлювання та процедури розрахунку бойових засобів;
 - врахування присутності цивільного населення.

ВСТУП

Значна частина бойових дій у міських умовах за останні три десятиліття відбувалися в асиметричних конфліктах, тобто таких, які можуть бути обмеженими за територією і масштабом, але мають тенденцію до тривалого протікання. Однак зі зростанням динаміки глобальних конфліктів з'являється потенціал для відродження звичайної широкомасштабної війни. Якщо це станеться, гуманітарні наслідки міських операцій будуть набагато серйознішими.

Приклади таких наслідків можна побачити в Алеппо, Секторі Газа, Мараві та Мосулі. Значно більша кількість цивільних осіб гинуть або отримують поранення, ніж під час бойових дій на відкритій місцевості. Люди втрачають домівки та стають переселенцями. Внаслідок бойових дій пошкоджується або руйнується критична інфраструктура, від якої залежать громади, що призводить до позбавлення їх доступу до електроенергії, охорони здоров'я, води, освіти та інших життєво важливих послуг. Після завершення бойових дій боєприпаси, що не здетонували (БНЗ), та інші вибухонебезпечні залишки війни (ВЗВ) уповільнюють реконструкцію, продовжують страждання та перешкоджають поверненню людей. Окрім фізичних травм і смерті, інтенсивність і близькість міських бойових дій несе іншу загрозу — справжні довготривалі психологічні травми.

Більшість державних збройних сил намагатимуться уникнути бойових дій у місті, тому що складний рельєф місцевості та наявність цивільного населення й інфраструктури можуть звести нанівець технологічні та тактичні переваги, тим самим сприяючи оборонним силам та призводячи до затяжних боїв із високим рівнем втрат. Складність міського ландшафту також є певною проблемою для командирів, які повинні обрати відповідні засоби та способи ведення війни, що дозволять їм виконати задачу та зберегти власні сили, діючи відповідно до принципів і норм права, що застосовуються до збройних конфліктів (ПЗК)¹ — особливо принципи розрізнення, пропорційності та запобіжних заходів.

1 «ПЗК» — це термін, який найчастіше використовують військові для позначення міжнародного гуманітарного права (МГП), також відомого як право війни (ПВ).

Міжнародний Комітет Червоного Хреста (ICRC) усвідомлює проблеми, з якими стикаються військові, що проводять операції в містах. Організація провела дослідження ведення бойових дій у містах, яке, відповідно до заявленої місії², мало на меті зменшити шкоду, заподіяну цивільному населенню, та інші гуманітарні наслідки таких операцій. Перший крок полягав у вивченні тематичних досліджень міських битв і виявленні прикладів належної практики, які призвели або могли призвести до зменшення шкоди для цивільних. Ці приклади були представлені у вигляді рекомендацій, розділених на такі категорії: «доктрина», «планування», «підготовка» та «проведення операцій», які потім обговорювалися в різних консультаційних групах із військовими офіцерами з усього світу, діючими та тими, що перебувають у відставці. Результатом такої праці став цей посібник, який буде доповнюватися результатами поточного дослідження щодо проведення операцій у містах недержавними збройними угрупованнями (НДЗУ) .

Цей довідник насамперед призначений для офіцерів і командного складу бригад і батальйонів, які беруть або можуть брати участь у бойових діях у містах. Контекстне охоплення широке: від асиметричної війни до звичайних широкомасштабних операцій, від операцій за участю окремих країн до партнерських військових операцій (ПВО), а також для збройних сил як з обмеженим технологічним потенціалом, так і тих, хто володіє високотехнологічним обладнанням. Однак основна увага приділяється операціям, які відбуваються в ситуаціях збройного конфлікту, отже на таких, які підпадають під дію ПЗК³.

Цей посібник виходить з припущення, що у читачів є загальне уявлення про основи ПЗК та інші міжнародні правові рамки, що регламентують військові операції. Він спрямований не на повторне формулювання ПЗК, а радше на допомогу командирам у тренуванні своїх підрозділів і плануванні та проведенні операції у такий спосіб, щоб зменшити шкоду

-
- 2 Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) є неупередженою, нейтральною та незалежною організацією, виключно гуманітарною місією якої є захист життя та гідності жертв збройних конфліктів та інших пов'язаних із насильством ситуацій та надання їм допомоги. Поширюючи та укріплюючи гуманітарне право й універсальні гуманітарні принципи, МКЧХ докладає усіх зусиль, щоб запобігти стражданню людей.
 - 3 Така характеристика базується на правовому аналізі ситуації. Ступінь застосування різних аспектів ПЗК залежить насамперед від того, яким є конфлікт за своєю природою — міжнародним чи ні.

цивільним та іншим особам, які не беруть участі в бойових діях (затримані, поранені, хворі та медичний персонал) та забезпечити повагу до загиблих. Багато з того, що включено у посібник, являє собою «стандартну» належну практику та процедури, які знайомі багатьом. Однак, тим не менш, він буде дуже корисним для перевірки знань.

Сана, Ємен (травень 2015 р.): команда МКЧХ оцінює збитки, завдані боями в районі Саван.

РОЗДІЛ 1

ПРАВОВА БАЗА⁴

⁴ Для більш детального аналізу законодавчої бази, що регулює ведення воєнних дій у міських умовах, дивіться: ICRC, *International Humanitarian Law and the Challenges of Contemporary Armed Conflicts* (Міжнародне гуманітарне право та проблеми сучасних збройних конфліктів), 2019, ICRC, Geneva, стор. 15–25: https://www.icrc.org/sites/default/files/document/file_list/challenges-report_urbanization-of-armed-conflicts.pdf, дата звернення до усіх веб-сторінок: 17 березня 2021 р.

ЮРИДИЧНІ ОБОВ'ЯЗКИ КОМАНДИРІВ

Усі командири та їхні підлеглі, залучені до планування та виконання військових операцій, повинні забезпечити проведення операцій згідно з діючими законодавчими нормами, а в ситуаціях збройного конфлікту — згідно з ПЗК.

ПЗК є частиною більшого зведення норм міжнародного права. Вони регламентують погоджені правила ведення воєнних дій. Держави розробили ці правила, щоб захистити цивільне населення та осіб, які не беруть (або більше не беруть) участі в бойових діях⁵, від наслідків цих бойових дій, а також захистити комбатантів від зайвих страждань. Вони окреслюють, які цілі можна законно атакувати та як це робити, на основі ретельно розрахованого балансу між військовою необхідністю та гуманністю. ПЗК застосовується незалежно від причин конфлікту.

Цей розділ не претендує на те, щоб бути вичерпним викладом усіх міжнародно-правових норм, що регулюють військові дії в містах⁶. Натомість тут роз'яснюються деякі з ключових правил і принципів ПЗК, які повинні враховувати командири під час навчання, планування та проведення операцій у містах. Ці правила застосовуються в усіх типах міських бойових дій, незалежно від того, є збройний конфлікт міжнародним чи ні.

ПРИНЦИПИ ПЗК ЩОДО ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

Три основні принципи, які застосовуються під час ведення бойових дій, — **це розрізнення, пропорційність і запобіжні заходи**. Ці принципи взаємодоповнюють один одного, і, щоб будь-який напад був законним, необхідно дотримуватися їх усіх — а також інших відповідних правил. Проте складний і взаємопов'язаний характер міського середовища ускладнює застосування цих принципів для командирів та їх підлеглих. Саме з цієї причини такі правила є найбільш критичними в даних умовах. Кожен із принципів описаний нижче:

5 Люди, які не воюють, наприклад полонені, медперсонал, поранені та хворі, загиблі та зниклі безвісти.

6 Докладніше див.: ICRC, *Handbook on International Rules Governing Military Operations* (Посібник з міжнародних правил, що регулюють військові операції), 2013, ICRC, Geneva: https://www.icrc.org/sites/default/files/topic/file_plus_list/0431-handbook_on_international_rules_governing_military_operations.pdf

- **Розрізнення**

Сторони збройних конфліктів повинні завжди розрізняти цивільних осіб і комбатантів, а також цивільні та військові об'єкти. Атаки військових об'єктів не заборонені. Натомість закон забороняє атаки на цивільне населення, окремих цивільних осіб і цивільні об'єкти, а також невибіркові атаки, тобто напади на військові або цивільні об'єкти та цивільних осіб без розмежування. У міському середовищі близькість військових та цивільних об'єктів і осіб означає, що атака з використанням деяких видів зброї (ефект від якої поширюються значно за межі цілі) з високою ймовірністю вразить як військові об'єкти, так і населення та цивільні об'єкти без розмежування, навіть якщо метою була атака конкретної військової цілі.

Позиція МКЧХ полягає в тому, що в населених пунктах не слід використовувати вибухову зброю з широкою зоною ураження через значну ймовірність невибіркового впливу, якщо не вдасться вжити достатніх заходів для обмеження її широкомасштабної дії та існуватиме ризик заподіяння шкоди цивільному населенню. Організація також стала свідком постійної та невибіркової дії протипіхотних мін і касетних боеприпасів, особливо при використанні в міських умовах. МКЧХ вважає, що таку зброю не можна використовувати за жодних обставин.

Багато об'єктів можуть використовуватися одночасно у військових і цивільних цілях. Наприклад, на даху цивільного будинку може бути розташована вогнева позиція, або квартира багатоповерхового будинку може використовуватися як командний пункт. Так само електростанція може забезпечувати електроенергією військові казарми, прилеглі райони та критичну інфраструктуру. Використання цивільного об'єкту або його відокремленої частини у військових цілях перетворює такий об'єкт у військовий, а отже його можна законно атакувати. Утім командири зобов'язані дотримуватися правил вживання запобіжних заходів і пропорційності, тобто у разі перетворення цивільного об'єкта на військовий вони повинні докласти зусиль, щоб звести до мінімуму випадкові пошкодження інших цивільних об'єктів і пом'якшити наслідки для цивільного населення.

- **Пропорційність**

Атаки, які можуть завдати прямої чи опосередкованої випадкової шкоди цивільному населенню⁷, надмірної порівняно з очікуваною конкретною та прямою військовою перевагою⁸, заборонені. Ключові концепції, на яких ґрунтується пропорційність (випадкова шкода цивільному населенню, військова перевага та надмірність), є проблемою для командирів усіх рівнів, особливо в умовах міських бойових дій, де шкоду цивільним, спричинену наступальними діями, зазвичай важче передбачити.

- **Запобіжні заходи**

У всіх військових операціях **необхідно завжди** уникати ударів по цивільному населенню, цивільним особам і цивільним об'єктам. Термін «військові операції» тут стосується всіх рухів, маневрів та інших заходів, що здійснюються збройними силами з метою ведення бойових дій або пов'язаних із ними процесів. До них належать, наприклад, наземні операції в міських районах, створення військових об'єктів, включаючи бази, оборонна підготовка та пошукові операції. Чим вищий ризик для цивільного населення в будь-якій конкретній військовій операції, тим більшої обережності потребує така операція. **Застосування суворих стандартів обережності набуває особливого значення під час проведення операцій у міських районах.**

Враховуючи значний ризик заподіяння шкоди цивільним особам, згідно з ПЗК, на тих, хто планує, приймає рішення або здійснює напади, накладаються додаткові обов'язки при здійсненні атак. Він також вимагає від сторін конфлікту захищати цивільних осіб і цивільні об'єкти, що знаходяться під їхнім контролем, від наслідків атак.

7 У цьому посібнику термін «випадкова шкода» використовується як універсальний термін, який стосується як людей, так і об'єктів.

8 Згідно з принципом пропорційності військова перевага, яка може виправдовувати втрати, поранення та збитки цивільного населення, має бути конкретною, прямою та військовою. Вирази «конкретний» і «прямий» означають, що військова перевага має бути значною і достатньо близькою. Крім того, очікувана перевага мусить бути достатньо відчутною. Переваги, які є невизначеними, гіпотетичними, непрямими або довгостроковими (включаючи можливі військові переваги, які можуть опосередковано випливати з переваг у політичній, економічній, моральній чи фінансовій сферах), виключаються. Типові приклади військових переваг — знищення ворожого опорного пункту, військового штабу або військової техніки.

Запобіжні заходи можна розділити на дві категорії: «активні» та «пасивні». Нижче вони описані більш детально:

- **Активні заходи** базуються на принципі «здійсненності», тобто вживання будь-яких заходів, які можливо здійснити на практиці, враховуючи обставини, що склалися, на момент нападу, включаючи гуманітарні та військові міркування. Приклади:
 - перевірка того, чи насправді цілі є військовими;
 - вибір засобів або способів ведення воєнних дій, які сприяли б мінімізації заподіяння шкоди;
 - скасування або призупинення атаки, якщо з'ясується, що ціль не є військовим об'єктом або що атака може бути непропорційною чи невивіркованою або іншим чином порушувати ПЗК;
 - ефективне завчасне попередження про напади, які можуть вплинути на цивільне населення, за винятком випадків, коли зробити це не дозволяють обставини.
- **Пасивні запобіжні заходи** відносяться до інших заходів, призначених для захисту цивільних осіб, осіб, які не беруть участі в бойових діях, і цивільних об'єктів від наслідків нападів. Можливі приклади:
 - переміщення цивільних осіб і об'єктів подалі від військових об'єктів;
 - уникнення розміщення військових об'єктів (як-от казарми або склади військового обладнання чи боєприпасів) у густонаселених районах або поблизу них;
 - уникнення, по можливості, розміщення військ, військової техніки чи транспорту в густонаселених районах;
 - використання стратегій і тактик, які повністю виводять бойові дії за межі населених пунктів.

Нарешті, категорично заборонено використання живих щитів.

ОБЛОГА ТА ІНШІ ТАКТИКИ ОТОЧЕННЯ

Дивлячись на останні конфлікти, ми бачимо відродження облог та інших тактик оточення, які часто призводять до дуже великої кількості жертв серед цивільного населення. На сьогодні облоги є законними лише у тому разі, якщо вони спрямовані виключно проти збройних сил ворога. ПЗК забороняє використовувати голодомор як метод ведення війни (інакше кажучи, сторона, що бере в облогу, не повинна нав-

мисно позбавляти цивільних осіб основних припасів задля приборкання ворога). Так само кілька норм, що випливають із принципу запобіжних заходів, вимагають від обох сторін дозволяти цивільним особам залишати оточену територію, коли це можливо.

Незважаючи на те, що тимчасова евакуація може бути необхідною і навіть передбаченою законом, облоги не можна використовувати для того, щоб змусити цивільних осіб назавжди залишити територію. Якщо цивільні особи стають переміщеними (через їх втечу або евакуацію з обложеної території), необхідно вжити всіх можливих заходів, щоб забезпечити їм належний притулок, доступ до достатньої кількості їжі, засобів гігієни та медичної допомоги, а також безпеки (зокрема від сексуального та гендерного насильства) разом з іншими членами сім'ї.

Під час перевірки осіб, які залишають міську територію, або під час здійснення інших заходів безпеки будь-які сторони міського конфлікту повинні повністю дотримуватись ПЗК і права прав людини. Це стосується і дотримання правил щодо гуманного поводження та відповідних процесуальних гарантій у випадках затримання, а також забезпечення нормальних умов життя. Фільтрація має проводитися у спосіб, який не являв би собою колективне покарання.

Цивільні особи, що залишаються в обложеному районі, користуються захистом, як і раніше. Норми ПЗК стосовно голоду та рятувальні операції мають разом забезпечувати доступ цивільних осіб до основних товарів, необхідних для виживання. Інакше кажучи, якщо командир обложених сил не в змозі забезпечити постачання запасів, необхідних для виживання цивільного населення, що перебуває під його контролем, він повинен погодитися на проведення операцій з надання гуманітарної допомоги. Так само командири сил облоги повинні дозволяти проведення операцій з надання гуманітарної допомоги цивільним особам, які залишилися в обложеному районі. До «гуманітарних операцій» також відноситься пошук і збір загиблих для подальшої ідентифікації та достойного поховання або передачі тіл їхнім родинам. Це залежить від того, яка зі сторін здійснює контроль, та їхньої можливості встановлювати під час і в місці поточних бойових дій тимчасові та географічні обмеження, викликані воєнною необхідністю. Важливо зазначити, що сторони конфлікту мають зобов'язання щодо загиблих, зокрема несуть відповідальність за пошук, збір та вивезення тіл.

ІНШІ НОРМИ ПЗК, НАПРАВЛЕНІ НА ЗАХИСТ ОСІБ, ЩО ПОТЕРПАЮТЬ ВІД ВІЙНИ В МІСЬКИХ УМОВАХ

Існують також інші норми ПЗК, які набувають особливої актуальності при веденні бойових дій в міських умовах. Серед них:

- забезпечення особливого захисту певних категорій людей (наприклад, медичного персоналу, поранених і хворих) і об'єктів (лікарень, об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення, та культурних цінностей);
- захист осіб, що знаходяться під контролем однієї зі сторін конфлікту (наприклад, тих, хто позбавлений волі, проживає на окупованій території або в опинився у пастці в обложених районах);
- повага поранених і хворих та їх захист — як цивільних осіб, так і військовослужбовців збройних сил противника (сторони конфлікту повинні вживати всіх можливих заходів для пошуку та збору поранених і хворих, щоб захистити їх від пограбування та жорстокого поводження та забезпечити належний догляд, а також для пошуку, збору та вивозу всіх загиблих без розрізнення, щоб запобігти жорстокому поводженню з тілами, каліцтву та пограбуванню);
- повага та захист жінок, дітей, людей похилого віку та людей з обмеженими можливостями, а також їх захист;
- надання можливості неупередженим гуманітарним організаціям здійснювати гуманітарну діяльність, а також повага та захист персоналу, транспортних засобів та об'єктів гуманітарних організацій за будь-яких обставин, а також їх захист;
- регулювання питань охорони природного середовища, а також знищення та захоплення майна поза межами ведення бойових дій.

У деяких випадках сторона конфлікту, яка веде бої в міських районах, може всупереч ПЗК цілеспрямовано встановлювати оборонні засоби в місцях проживання цивільного населення, використовувати у військових цілях лікарні чи інші об'єкти, що перебувають під особливим захистом ПЗК, або навіть використовувати цивільне населення як живий щит. Однак згідно з принципом «невзаємності» цей факт жодним чином не звільняє командирів від зобов'язань дотримуватися самим та забезпечувати дотримання відповідних норм своїми підлеглими.

Резюме

Для командирів, які задіяні в бойових діях у містах, змішування військових і цивільних осіб, а також військових об'єктів і цивільних об'єктів, представляє серйозну проблему з огляду на дотримання ПЗК як при досягненні військових цілей, так і в цілях мінімізації шкоди для цивільних. В умовах делегованої відповідальності та прийняття рішень дуже важливо, щоб командири на всіх рівнях розуміли, як принципи ПЗК застосовуються на практиці та що ці принципи означають для захисту цивільного населення під час проведення операцій у містах.

Мосул, Ірак (2017 р.): Діти граються на вулицях. Під час бойових дій було зруйновано багато будинків та велику частку цивільної інфраструктури.

РОЗДІЛ 2

ДОКТРИНА ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ У МІСЬКИХ УМОВАХ

ЗАГАЛЬНІ МІРКУВАННЯ

Доктрина — це набір принципів, які визначають і регламентують дії. Це один із ключових елементів, від яких залежить проведення операції на полі бою, зокрема в містах.

В якості загальних рекомендацій доктрина повинна:

- бути доречною, актуальною, відповідати ПЗК і бути послідовною на всіх рівнях командування;
- **містити інформацію як про «бойові дії у густонаселених районах»** (де головне значення мають цивільні особи), так і про **«бойові дії у забудованих районах»** (де ключовим фактором є місцевість);
- формувати основу для стандартних операційних процедур (СОП) і планування низки потенційних міських операцій з метою посилення захисту цивільного населення;
- включати процес моніторингу та перегляду.

Зокрема, доктрина допоможе:

- на стратегічному та тактичному рівні чітко сформулювати пріоритет, що надається захисту цивільного населення при проведенні будь-яких операцій;
- інтегрувати ПЗК і нагадати командирам на всіх рівнях про зобов'язання контролювати питання захисту цивільних осіб (ЗЦО) тими, хто знаходиться під їхнім командуванням, і, меншою мірою, партнерами.
- визначити такі варіанти проведення операцій у міських районах, які дозволять максимально захистити цивільних осіб та інфраструктуру та запобігти завданню шкоди або мінімізувати наслідки;
- підкреслити важливість розуміння міського ландшафту, необхідність заздалегідь визначити та оцінити ризик, який можуть становити військові операції для цивільного населення та цивільної інфраструктури, а також необхідність включення таких міркувань у підготовку, планування та проведення міських операцій;
- висвітлити конкретні практики або можливості, які можуть стати в пригоді під час міських боїв, зокрема готовність підтримати евакуацію та захистити цивільних осіб, які тікають із зони бойових дій;

- визначити мінімальні стандарти поводження з арештованими або затриманими, як власноруч, так і силами партнерів, особами (яких ще часто називають «захопленими особами»), зокрема:
 - судові або процесуальні гарантії, яких вимагає національне і міжнародне законодавство, а також застосовні мінімальні стандарти;
 - основні стандарти поводження, які повинні застосовуватися до всіх взятих у будь-який час полон осіб;
 - заходи з надання медичної допомоги;
 - обов'язки та підпорядкування;
 - підготовка та планування заходів, пов'язаних з утриманням під вартою;
- визначити варіанти взаємодії з ворожими командирами, як безпосередньо, так і через посередників, для обговорення заходів щодо зменшення шкоди цивільному населенню;
- донести до командирів усіх рівнів важливість **розуміння місцевих культурних норм і цінностей**, які захищають цивільних осіб або впливають на них (наприклад, поводження з мертвими), а також поваги до цих норм і цінностей під час проведення операцій (ці норми мають бути відображені в СОП і обговорюватися з підлеглими перед операціями);
- визначити очікування та обов'язки союзників і партнерів щодо захисту цивільного населення під час спільних операцій;
- надати рекомендації та вказівки щодо процесів управління інцидентами, пов'язаними з жертвами серед цивільного населення та/або ймовірними порушеннями ПЗК (існує відповідна основа для створення національних керівництв)⁹.

ДОКТРИНА СТОСОВНО ПЛАНУВАННЯ

З погляду захисту цивільного населення доктрина стосовно планування бойових дій у міських умовах передбачає:

- наявність принципів формального планування або процесу прийняття воєнних рішень, які описуватимуть, як слід враховувати населену місцевість на кожному етапі з погляду впливу операції

9 N. Lubell, J. Pejic and C. Simmons, *Guidelines on Investigating Violations of International Humanitarian Law: Law, Policy and Good Practice*, 2019, Geneva Academy and ICRC, Geneva: [https://www.geneva-academy.ch/joomlatools-files/docman-files/Guidelines on Investigating Violations of IHL.pdf](https://www.geneva-academy.ch/joomlatools-files/docman-files/Guidelines%20on%20Investigating%20Violations%20of%20IHL.pdf).

на цивільних осіб, інфраструктуру та служби, а також варіанти пом'якшення цього впливу;

- наявність всеохопних принципів аналізу природного та людського середовища та цивільної інфраструктури як частина процесу підготовки розвідувальних даних про оперативну обстановку (ПРДОО) (детальніше див. розділ «Планування міських операцій»);
- політику цивільно-військової співпраці, яка включає взаємодію з місцевими цивільними та гуманітарними організаціями для обговорення механізмів надання допомоги населенню під час бойових дій та після їх завершення та має відповідати ПЗК і враховувати принципи роботи гуманітарних організацій (нейтралітет, неупередженість і незалежність);
- рекомендації щодо мінімізації перебоїв у наданні послуг з охорони здоров'я та підтримки у наданні послуг з охорони здоров'я та безпечному доступі до них в усьому районі ведення бойових дій (послуги з охорони здоров'я включають усі взаємопов'язані ланки — медичних працівників, пацієнтів, установи та транспортні засоби);
- принципи виконання конкретних завдань в міських районах, як-от:
 - попереджувальне інформування;
 - сприяння евакуації цивільного населення, поранених і хворих, а також осіб, позбавлених волі;
 - фільтрація;
 - арешти та затримання;
 - пошук, збір, евакуація, обробка та утилізація тіл загиблих (див. главу 4 та додатки);
- реалістичну оцінку спроможності партнерів або союзників гарантувати, що ПЗК не буде ігноруватися або недооцінюватися через розсіювання відповідальності;
- чіткі принципи визначення обов'язків щодо післявоєнних операцій (включно з післявоєнною відбудовою) та можливих змін законодавчої бази, що регламентують застосування сили, на більш обмежувальну систему, яка регулює застосування сили в операціях правоохоронних органів.

ДОКТРИНА СТОСОВНО ОБРАННЯ ЦІЛЕЙ¹⁰

З огляду на те, що комбатанти та цивільні особи, а також військові та цивільні об'єкти під час бойових дій у містах знаходяться поблизу один від одного, необхідно дотримуватися суворого та комплексного процесу обрання цілей в усьому спектрі бойових операцій, щоб захистити цивільних осіб та цивільну інфраструктуру. Отже, доктрина щодо обрання цілей для міських боїв має бути зрозумілою для всіх — як власних сил, так і для союзників і партнерів. Зразок контрольних питань для обрання цілі див. у Додатку А нижче¹¹. Зокрема, цей аспект доктрини повинен містити:

- розділ про юридичні аспекти обрання цілей, включно з вимогами щодо надання юридичних консультацій юрисконсультом, а також регулярне відпрацювання процедур;
- роз'яснення щодо інструментів, необхідних для планування та проведення законних операцій, які мінімізують шкоду цивільному населенню, як-от:
 - аналіз способу життя (АСЖ), який допоможе зрозуміти **поведінку цивільних** та їх пересування в межах та поза межами міста, що своєю чергою призведе до цілісного розуміння потенційних ризиків заподіяння шкоди цивільному населенню;
 - позитивну ідентифікацію (ПІ), тобто встановлення з достатньою впевненістю того факту, що атакований об'єкт (визначений за функцією та положенням) є законною військовою цілью відповідно до ПЗК та чинних правил ведення бойових дій (ПВБД), яка відбувається шляхом спостереження та аналізу характеристик цілі з використанням візуального розпізнавання та інших способів збору розвідувальних даних;
 - оцінку супутнього збитку (ОСЗ), яка допоможе командирам усіх рівнів, що знаходяться у різних бойових ситуаціях, скласти більш обґрунтовану оцінку очікуваної шкоди під час планування,

¹⁰ «Обрання цілей — це процес вибору цілей і встановлення їхньої пріоритетності та узгодження відповідних заходів реагування з урахуванням оперативних вимог та можливостей згідно з чинними ПВБД і ПЗК». Джерело: International Institute of Humanitarian Law (IIHL), *Sanremo Handbook on Rules of Engagement*, 2009, IIHL, Sanremo, стор. 26: <https://iihl.org/wp-content/uploads/2017/11/ROE-HANDBOOK-ENGLISH.pdf>.

¹¹ Існують варіанти застосування описаного процесу різними військовими; докладніше див. ICRC, *The Principle of Proportionality in the Rules Governing the Conduct of Hostilities under International Humanitarian Law*, International Expert Meeting 22–23 червень 2016 – Quebec: https://www.icrc.org/en/download/file/79184/4358_002_expert_meeting_report_web_1.pdf.

- віддання наказів та проведення операцій і вжити заходів для уникнення чи принаймні мінімізації випадкової шкоди;
- роль і обов’язки органу, що відповідає за ураження цілі (ОУЦ), і конкретні вказівки стосовно дотримання заборон на невибіркові та непропорційні напади, а також усіх інших норм ПЗК, що регламентують ведення бойових дій за обставин, де застосовується «самооборона» («зіткнення військ», або ЗВ);
 - варіанти зменшення випадкової шкоди за допомогою так званого «розрахунку бойових засобів» (наприклад, через налаштування зброї, встановлення запобіжника, зміни кута атаки, розміру боєголовки та часу атаки);
 - оцінка постударних бойових збитків (ПБЗ), включно з оцінкою шкоди, заподіяної цивільному населенню, цивільним об’єктам (зокрема інфраструктурі) та навколишньому природному середовищу;
 - група з відстеження жертв серед цивільного населення (ГВЖЦН), що займається встановленням масштабу шкоди, заподіяної цивільному населенню, аналізом причин, вивченням способів мінімізації жертв у майбутніх операціях, наданням рекомендацій, визначенням відповідальності та, де це необхідно, наданням пропозицій щодо заходів, спрямованих на полегшення шкоди, заподіяної цивільним особам;
 - обмеження щодо використання певних збройних систем або боєприпасів у міському середовищі, де їх застосування суперечить нормам ПЗК (зокрема, заборона на невибіркові та непропорційні напади): сторони збройного конфлікту з політичних поглядів повинні уникати використання вибухової зброї з широкою зоною ураження в населених пунктах, якщо не вжито достатніх заходів пом’якшення, які дозволять обмежити зону дії такої зброї та зменшити наступний ризик завдання шкоди цивільному населенню;
 - політика щодо створення та оновлення списків об’єктів, що знаходяться під захистом (ОпЗ), наприклад лікарень та моргів, критичної інфраструктури, для надання основних цивільних послуг, культурних об’єктів, житлових районів, шкіл, базарів та місць поклоніння.

ДОКТРИНА СТОСОВНО СТАНДАРТНИХ ОПЕРАЦІЙНИХ ПРОЦЕДУР

Доктрина має регулярно переглядатися та оновлюватися, в ній мають відображатися поточні реалії та належна практика ПЗК. Відповідно до оновленої доктрини, мають уточнюватися або розроблятися СОП. Насамперед доктрина ведення бойових дій у міських умовах має стати основою для:

- СОП, які роз'яснюють роль і обов'язки військових підрозділів і **персоналу з огляду на захист цивільних осіб і об'єктів на полі бою** (за основу при створенні спеціальних документів для солдат, що беруть участь у міських операціях, може бути взятий розроблений МКЧХ Кодекс поведінки учасників бойових дій (Code of Conduct for Combatants)¹²;
- принципи розподілу **повноважень і ролей гуманітарних організацій** та інших цивільних сторін, які можуть опинитися на полі бою, а також політика та принципи взаємодії з ними;
- СОП, що стосуються **переміщення населення та військової підтримки евакуації цивільного населення**, зокрема обов'язки, визначення безпечних маршрутів і сховищ, безпека та допомога, процедури перевірки та розподілу спеціалізованих військ і персоналу;
- принципи тактичної підтримки цивільних осіб, які рятуються від бойових дій, включаючи питання, як спілкуватися з ними та чи спілкуватися загалом та як допомогти їм втекти (враховуючи вік, стать та інвалідність);
- СОП з описом законного проведення арештів і затримання та конкретних обов'язків військовослужбовців і командирів на кожному етапі процесу аж до передачі відповідальності визнаним (цивільним або військовим) органам, що здійснюють затримання, у відповідних випадках;
- СОП з описом належного та гідного ставлення до загиблих (докладніше див. публікацію МКЧХ Найкращі оперативні практики поводження з людськими останками та обробки інформації про загиблих від неспеціалістів (Operational Best Practices Regarding the Management of Human Remains and Information on the Dead by Non-Specialists)¹³).

12 ICRC, *Code of Conduct for Combatants*, 2011, ICRC, Geneva: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-0526-002.pdf>.

13 ICRC, *Operational Best Practices Regarding the Management of Human Remains and Information on the Dead by Non-Specialists*, 2004, ICRC, Geneva: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc-002-858.pdf>.

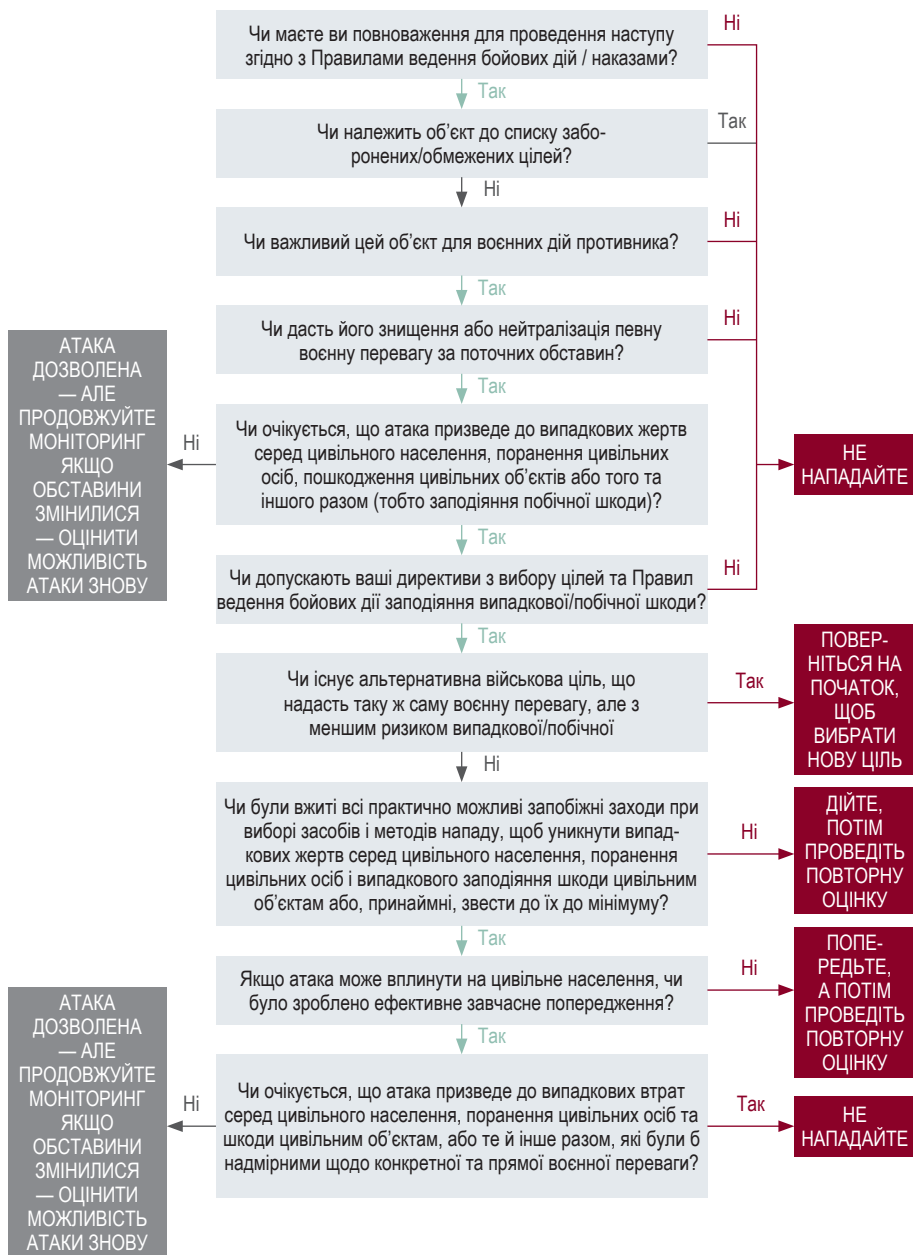
БЕЗПЕРЕРВНА ОЦІНКА ТА ПОВТОРНА ОЦІНКА

При веденні бойових дій у міських умовах, як і при будь-якій іншій формі, необхідно постійно проводити своєчасний та об'єктивний аналіз наслідків (АН), будь то розслідування після інциденту чи звичайне оцінювання. Хоча максимум уваги зазвичай приділяється прогресу у виконанні місії, вкрай важливо пам'ятати про вплив на цивільних осіб і цивільні об'єкти та завжди думати про варіанти вдосконалення процедур. Такий аналіз може включати оцінку постударних бойових збитків (ПБЗ) та відстеження втрат серед цивільного населення, але можливі і менш формальні способи. Постійне проведення аналізу так само важливе, як і обмін ідеями щодо зменшення шкоди для цивільного населення між діючими силами, їхніми союзниками та партнерами, а також з групами, які надходять за ротацією.

Резюме

Доктрина ведення бойових дій у міських умовах формує основу для навчання, планування та проведення операцій у містах. Вона має бути адаптованою до конкретних вимог міської війни та відповідати ПЗК. Доктрина має чітко визначати важливість зменшення шкоди цивільному населенню та роз'яснювати, як цього можна досягти. Положення доктрини мають бути узгоджені на всіх рівнях командування, а також серед союзників і партнерів. Їх слід знати та чітко розуміти для уникнення неоднозначного тлумачення.

ДОДАТОК А. КОНТРОЛЬНИЙ СПИСОК ЗАПИТАНЬ ПРИ ОБРАННІ ЦІЛЕЙ

Офіцери збройних сил
Сомаліленду проходять
курси підвищення
кваліфікації з ПЗК
(лютий 2021 р.)

РОЗДІЛ 3

ПІДГОТОВКА ДО ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ У МІСЬКИХ УМОВАХ

ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

Реалістична підготовка командирів і їхніх підлеглих є одним із найефективніших способів ознайомитися з основними принципами ПЗК та забезпечити ефективне включення цих принципів до планування та проведення операцій. Міські війни є однією з найскладніших і найвимогливіших форм війни; саме цим визначається необхідність проведення спеціальної та цілеспрямованої підготовки з використання обладнання, що відповідає поставленому завданню. Командири всіх рівнів повинні розуміти важливість врахування міського ландшафту та цивільної складової.

МІРКУВАННЯ ЩОДО ЗАГАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

- Усюди, де це можливо, слід проводити практичну «польову» підготовку, яка найкраще імітує міські бої (перевантажені, заплутані, децентралізовані з обмеженою видимістю та переривчастим зв'язком тощо), щоб зробити висновки з попередніх або поточних операцій. Якщо така практична підготовка неможлива, слід розглянути можливість впровадження командно-штабних навчань (КШН), проведення навчальних днів, використання інструментів віртуальної реальності (ІВР) і, у разі потреби, обговорення сценаріїв між командирами, військовими та цивільними або гуманітарними організаціями.
- Щоб війська змогли у належний спосіб підготуватися перед розгортанням, сценарії повинні не лише відображати оперативну обстановку та ймовірну поведінку противника, але й імітувати реалістичну присутність цивільних (враховуючи їх вік, стать, наявність осіб з обмеженими можливостями та чисельність населення), їхню діяльність, ризики, з якими стикаються цивільні особи, а також їхні дії та реакцію. Просто включення цивільних як «стрес-фактору», який ускладнював би прийняття рішень командиром, або задля отримання підтримки з боку населення, недостатньо. Військові мають здобути навички захисту населення в хаотичних та складних умовах.
- Під час польових тренувань **з населенням слід поводитись так само, як і з усіма іншими «учасниками»** (наприклад, під час використання обладнання для симуляції в реальному часі цивільні учасники також повинні бути оснащені датчиками зброї для реєстрації втрат серед цивільного населення).

- Якщо є можливість і дозволяють обмежені ресурси, до польових навчань та підготовки персоналу необхідно залучати працівників гуманітарних організацій. Вони допомагають командирам, особовому складу та військовим зрозуміти роль гуманітарних організацій і принципи, яких вони дотримуються, а також те, які потреби, ймовірно, виникатимуть у цивільного населення та як ці потреби можна задовольнити.
- Якщо для забезпечення більшої чіткості та точності визначення цілей і зброї, яка матиме найбільш направлену дію, в міських операціях будуть використовуватися **спеціальні війська і обладнання**, як-от безпілотні літальні апарати (БПЛА) і оптичні пристрої, слід визначити відповідні потреби в підготовці. Завдяки такій підготовці військові повинні навчитися максимально точно визначати присутність цивільних, моделі руху та/або пов'язані з ними показники.
- Заздалегідь необхідно вжити заходів щодо захисту та забезпечення безпеки постачальників медичних послуг і закладів охорони здоров'я; вони мають бути обов'язковою складовою і навчань, і операцій. Навчання мають охоплювати права та обов'язки військового та цивільного медичного персоналу, що працює під час збройного конфлікту, а також варіанти забезпечення для них максимального захисту.
- Для молодших командирів необхідно провести спеціальні навчання з **прийняття рішень**, що відповідають ПЗК, з особливим акцентом на правилах і принципах ведення бойових дій (розрізнення пропорційність і запобіжні заходи) у міському середовищі, а також з конкретними сценаріями та короткими описами, що базуються на АН.
- Навчання та обговорення **правових і моральних дилем, пов'язаних з операціями в містах і застосуванням ПЗК** у міських боях, має бути частиною підготовки до проведення операцій у містах.

НАВЧАННЯ КОМАНДИРІВ

Враховуючи вплив, який матиме старший командний склад на визначення пріоритету ЗЦН, оперативна тріада (ЗЦН, ЗЗС і виконання місії), зокрема і в контексті партнерських операцій, має стати предметом обговорення у школах для старших командирів і вищих воєнних училищ. Підготовка командирів повинна включати знання про зменшення шкоди цивільному населенню, виникнення юридичних дилем при застосуванні ПЗК військами, що знаходяться під їх командуванням, і можливі варіанти розв'язання цих проблем у світлі недавніх сценаріїв.

Враховуючи відповідальність командирів за виконання ролі ОУЦ, було б доцільно детальніше ознайомитися з процедурами обрання цілей.

ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКІВ ШТАБУ

Працівники штабу, що займаються плануванням, повинні бути знайомі з міськими операціями та мати уявлення про заселені райони. Конкретні міркування щодо підготовки включають:

- детальний аналіз **населеної місцевості**, включаючи аналіз звичайної поведінки цивільних, ризиків, з якими вони стикаються, а також імовірних дії та реакцій під час конфлікту;
- детальний аналіз **інфраструктури та супутніх послуг** за допомогою військових інженерів та/або тих, хто розуміється на критичній інфраструктурі та наданні послуг;
- обговорення профілактичних заходів, які необхідно враховувати як при нападі, так і для захисту цивільного населення і цивільних об'єктів, що перебувають під власним контролем, від наслідків ворожих нападів (наприклад, видача ефективних попереджень, переміщення цивільного населення та цивільних об'єктів подальше від військових цілей, уникнення розміщення військових цілей у густонаселених районах або поблизу них);
- підготовку з оцінювання ризиків заподіяння шкоди цивільному населенню до видачі дозволу на застосування летальної зброї.

ПІДГОТОВКА ДО ОБРАННЯ ЦІЛЕЙ

Обрання цілі є ключовим аспектом бою для штабу. Тому всі, хто бере участь у процедурах обрання цілей (як запланованих, так і динамічних), повинні пройти комплексну підготовку та відповідне навчання. Підготовка повинна включати:

- навчання процесу обрання цілей та оцінки пропорційності, щоб оцінка очікуваної військової переваги та випадкової шкоди в особливих умовах міського середовища стала спочатку більш звичною, і, зрештою, рефлексивною процедурою. Дуже важливо враховувати не тільки випадкову шкоду, спричинену безпосередньо атакою (тобто загибель і поранення цивільних осіб, а також пошкодження цивільних об'єктів внаслідок вибухів та ураження

осколками), але й непрямі або віддалені наслідки¹⁴ (за умови, що їх можна прорахувати). Приклади прямих та опосередкованих наслідків вибуху для найважливіших служб представлені на зображенні нижче¹⁵:

- комплексне вивчення ПІ в поєднанні з ефективними процедурами ПІ та доступними технологіями. Це може значно зменшити ризик випадкової шкоди та можливість виникнення «дружнього вогню», особливо під час партнерських операцій.
- знайомство з процедурами планування та проведення динамічного обрання цілей (стосується цілей, що залежать від часу, та випадків,

¹⁴ Опосередкований вплив — це непрямі наслідки, які часто називають «ефектом другого та третього порядку», «віддаленими» або «довгостроковими» наслідками. Наприклад, через пошкодження житлових будинків цивільні особи почнуть переміщатися, а випадкові пошкодження лікарень призведуть до перебоїв у наданні медичних послуг, що, своєю чергою, може призвести до смерті пацієнтів. Особливо крихкою та вразливою до випадкових наслідків міських боїв є критична цивільна інфраструктура (наприклад, життєво важливі об'єкти водо- та електропостачання, а також інші мережі постачання). Найважливіші служби, що залежать від критичної інфраструктури, взаємопов'язані, отже збій в роботі однієї з них матиме вплив на інші (зокрема це стосується охорони здоров'я, енергетики, водопостачання та утилізації відходів), що може призвести до поширення хвороб і подальших смертей.

¹⁵ M. Talhami and M. Zeitoun, "The impact of explosive weapons on urban services: Direct and reverberating effects across space and time", *International Review of the Red Cross (IRRC)*, Vol. 98, №. 1, 2016, стор. 59.

які вважаються самообороною)¹⁶. У випадках, коли відповідальність за ураження цілей, найімовірніше, буде делеговано нижчим рівням командування, важливо, щоб **відповідальні особи пройшли попередню підготовку щодо процедур обрання цілей та розумілися на принципах розрізнення, пропорційності та запобіжних заходів, а також інших нормах ПЗК щодо проведення бойових дій.**

ПІДГОТОВКА МОЛОДШИХ КОМАНДИРІВ ТА БОЙОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Особливості підготовки:

- наголос на прийнятті рішень в умовах обмеженого часу відповідно до принципів ПЗК, зокрема, на застосуванні принципів розрізнення, пропорційності та запобіжних заходів у міських умовах.
- у центрі уваги — прийняття рішень і ПВБД в ситуаціях, коли комбатанти/бійці та цивільні особи перебувають поруч, а також дії, які дозволять зменшити шкоду цивільному населенню. Сюди входить:
 - підготовка з оцінювання (стріляти чи не стріляти), що проводиться для всіх рівнів і охоплює такі сценарії:
 - використання цивільного населення як живого щита для ключової позиції противника;
 - ймовірне перемішування цивільних, що втікали від бойових дій, з бойовиками;
 - безпечна і швидка евакуація поранених і хворих, осіб, позбавлених волі, та цивільного населення з найближчого району бойових дій;
 - захист цивільних осіб, які рятуються від обстрілу;
 - пошук, збір, евакуація та гідне поховання загиблих (включно із забезпеченням заходів для ідентифікації тіл і поведження з ними з повагою та відповідно до правил ПЗК)¹⁷;
 - ознайомлення з різними типами критичної цивільної інфраструктури та основними послугами, які вони підтримують,

¹⁶ Під час бойових дій у міських районах вогонь військ, що знаходяться у зіткненні з противником, а також вогнева підтримка повинні відповідати всім правилам ПЗК, що регламентують ведення бойових дій, навіть якщо ці дії вважаються самообороною.

¹⁷ ICRC, “Humanity after life: Respecting and Protecting the Dead”, 3 квітень 2020: <https://www.icrc.org/en/document/humanity-after-life-respect-and-protection-dead>.

з метою правильної ідентифікації персоналом (особовий склад повинен розрізняти, наприклад, водоочисні станції та споруди для очистки стічних вод);

- обговорення правових дилем, що виникають під час боїв (потенційно з використанням (без контексту) реальних прикладів насильства):
 - лікування/евакуація поранених, хворих або загиблих комбатантів/бойовиків;
 - поводження з полоненими, включно з пораненими;
 - ризики жорстокого поводження з цивільними членами сімей комбатантів/бойовиків, зокрема під час обшуків;
 - ризики жорстокого поводження з цивільними особами після поранення чи загибелі товаришів по службі та можливого посилення напруженості;
- принципи поводження зі зброєю та відпрацювання влучної стрільби в міських умовах, що допоможе забезпечити застосування принципів розрізнення та запобіжних заходів ПЗК.

НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ОПЕРАЦІЙ

Якщо дозволяє характер і тривалість операції, військовослужбовцям, які беруть участь у бойових діях, слід продовжувати навчання та підвищувати кваліфікацію «поза строем». Така підготовка має ґрунтуватися на уроках, отриманих під час поточної операції, і включати ситуації, коли завдяки досвіду було ідентифіковано потенційну шкоду для цивільного населення та шляхи її уникнення чи принаймні зменшення. Ключові аспекти включають:

- підвищення обізнаності та розуміння ПЗК і ПВБД через відпрацювання навичок оцінювання з використанням прикладів бойових дій;
- обговорення правових дилем, з якими стикаються війська в бою;
- проведення стрільб для перевірки влучності зброї та поводження зі зброєю;
- розгляд того, як мінливе міське середовище може вплинути на здатність військ відрізнати цілі від цивільних осіб і цивільних об'єктів (наприклад, визначення тактики противника, яка, найімовірніше, завдасть шкоди цивільним особам, і визначення найкращих варіантів дій для зменшення цієї шкоди).

Якщо таке практичне навчання неможливе, оновлену інформацію слід поширювати на брифінгах командирів та/або в письмовій формі.

Резюме

Міські бої визнані однією з найскладніших форм війни, оскільки вони висувають до командирів і військ фізичні, концептуальні та юридичні вимоги, які не зустрічалися їм в інших обставинах. Отже, підготовка до міських боїв є надзвичайно важливою. Однак не менш важливо підготувати війська до того, як поводитися на полі бою, де кожна дія впливатиме на цивільне населення. Може виявитися, що відтворити повністю оперативне міське середовище та отримати доступ до навчального об'єкту з подібними умовами протягом репрезентативного періоду часу буде доволі складно. Тому слід застосовувати альтернативні можливості навчання, як-от моделювання та IBP.

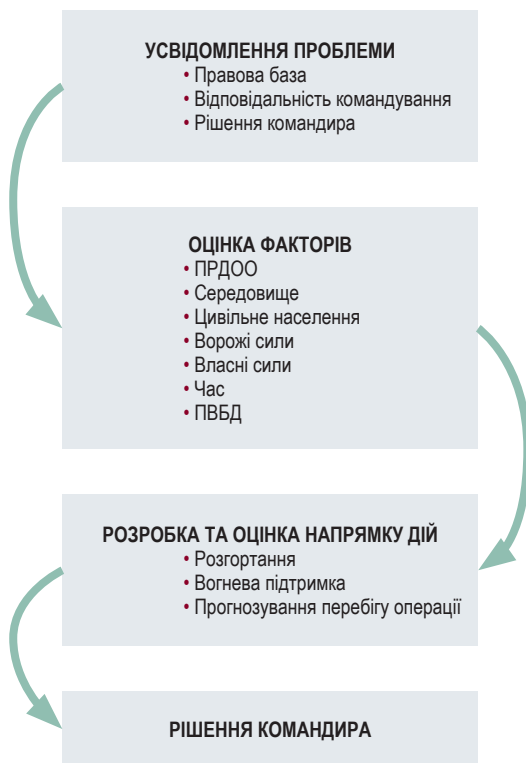
Офіцери збройних сил Філіппін проводять планування операцій під час битви за Мараві (2017 р.).

РОЗДІЛ 4

ПЛАНУВАННЯ БОЙОВИХ ДІЙ У МІСЬКИХ УМОВАХ

ВСТУП

У цьому розділі описано той самий загальний чотирьохетапний процес військового планування, який використовується в посібнику МКЧХ Процес прийняття рішень у військових бойових операціях (Decision-Making Process in Military Combat Operations)¹⁸, опублікованому в 2013 році. Цими етапами є: розуміння проблеми, оцінка факторів, розробка та оцінка напрямку дій та рішення командира (див. наведену нижче схему). У цьому конкретному випадку зміст адаптовано до бойових дій у містах та висвітлено ті частини процесу, які стосуються населеної місцевості та впливу на цивільне населення.

18 ICRC, *Decision-Making Process in Military Combat Operations*, 2013, ICRC, Geneva: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-4120.pdf>.

УСВІДОМЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ

ПРАВОВА БАЗА

У процесі планування, зокрема при розробці відповідних напрямків дій, завжди потрібно спиратися на правову базу, що застосовується до ведення військових операцій. Ймовірно, директива місії включатиме правову основу для конкретної військової операції, а також застосовні норми ПЗК (включаючи відповідні договори і звичаєве право).

ПЗК застосовується лише в ситуаціях збройного конфлікту. Ступінь застосування різних аспектів ПЗК залежатиме насамперед від того, яким є конфлікт за своєю природою — міжнародним чи ні. У певних ситуаціях на одній території можуть відбуватися одразу декілька збройних конфліктів одночасно. Дуже важливо, щоб командир і штаб чітко розуміли оперативні наслідки правової бази, яка регулює їхню діяльність.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ КОМАНДУВАННЯ

Відповідальність командування (або ієрархічна відповідальність) є ключовим принципом ПЗК. Командир і його штаб несуть юридичну відповідальність за забезпечення законності наказів і за законність дій підлеглих під час виконання цих наказів. Командир повинен переконалися, що сили обізнані у ПЗК та розуміються на його застосуванні. Повинен також існувати механізм звітності та розгляду ймовірних порушень, який має застосовуватися у всіх підрозділах. У разі необхідності командири відповідного рівня повинні мати можливість проконсультуватися з юристами щодо застосування ПЗК.

РІШЕННЯ КОМАНДИРА

На початку командир повинен визначити наміри та зобов'язання щодо ЗЦН у ширшому стратегічному контексті, який мав бути сформульований головнокомандувачем (або, можливо, на політичному рівні). Корисним інструментом для обговорення є «оперативна тріада», яка відображає часту необхідність командирів знаходити баланс між трьома потенційно конкуруючими цілями: виконання місії, ЗЗС і ЗЦН. Схема зображена нижче:

Метою командира є виконання місії відповідно до виділених ресурсів та існуючих обмежень. Складність полягає в тому, що потрібно якнайкраще виконати місію, враховуючи й інші складові, особливо ЗЗС і ЗЦН, яким інколи надається стратегічний політичний пріоритет. Ці три елементи безперечно взаємопов'язані, оскільки збройні сили, які не в змозі у належний спосіб захистити свою бойову міць, ризикують не виконати місію. Аналогічним чином, захист населення є юридичною вимогою й також може мати життєво важливе значення для підтримки кампанії, а отже і для успішного виконання місії. Тому в будь-якому процесі планування необхідно встановити належний баланс між цими потенційно конкуруючими пріоритетами, не порушуючи при цьому ПЗК.

Цей баланс має бути відображено в інструкціях командира, наданих штабу та підлеглим на початку формального процесу планування — від стратегічного до тактичного рівня та незалежно від типу відповідної операції. Це керівництво **повинно містити конкретні вказівки щодо ЗЦН**, тобто уникнення або принаймні мінімізації шкоди цивільному населенню та пошкодження інфраструктури. Нижче наведено деякі важливі міркування:

- **Старший офіцер або посадова особа, відповідальна за гуманітарні питання та зв'язок:** для консультування оперативного командира щодо гуманітарних наслідків під час планування та надання актуальної інформації під час бою має бути призначений офіцер або відповідна посадова особа.
- **Засоби та методи ведення війни:** міські бої є особливо складними для всіх військовослужбовців, зокрема через їх децентралізований характер й особливі вимоги до молодших командирів. Початкова

оцінка міської ситуації та близькості військових об'єктів до цивільного населення й інфраструктури може виявити, що використання певних систем зброї чи боєприпасів (зокрема тих, що мають широку зону ураження) і певних напрямків наближення може бути проблематичним. Акцентування уваги на цьому від початку дозволить штабу зосередитись на заходах із пом'якшення наслідків або на використанні альтернативних засобів і методів.

- **Попередження:** ПЗК передбачає конкретні зобов'язання щодо видачі попереджень, що особливо важливо під час нарощування та в ході боїв у містах. Ці зобов'язання слід розуміти та розповсюджувати (більш детальне обговорення попереджень представлено нижче).
- **Планування реконструкції/ відновлення:** важливо заздалегідь розуміти, що відбуватиметься після припинення бойових дій. Серед іншого, командири мають прагнути до того, щоб:
 - обмежити шкоду інфраструктурі, яка має вирішальне значення для післявоєнного відновлення міста, через опублікування списків ОпЗ та за допомогою інших способів (наприклад, через псування доріг і мостів замість їх руйнування, що попередить пошкодження ліній електропередач і водопровідних труб, які проходять уздовж них або під ними);
 - забезпечити вільний доступ для місцевих органів влади, комунальних підприємств та бригад, що виконують ремонт і відновлювальні роботи;
 - де доцільно, співпрацювати з місцевою владою для відновлення роботи найважливіших служб та комунальних послуг, а також для захисту пов'язаного персоналу та активів (як-от офіси, склади, складські майданчики та транспортні засоби);
 - підтримувати зв'язок зі службами цивільної оборони, які займаються пошуком, збором та евакуацією поранених, хворих і загинувших з пошкоджених будівель;
 - вжити заходів для зменшення впливу ВЗВ/БНЗ (наприклад, позначити території, де вони могли лишитися, знешкодити або знищити міни та БНЗ якомога швидше після закінчення бойових дій, а також надати інформацію про використані боєприпаси та райони, де можуть бути виявлені міни та ВБП, зокрема залишені під час тренування);
 - забезпечити розуміння правової бази, яка застосовується під час збройного конфлікту та після закінчення бойових дій

(юридичні та практичні наслідки переходу до міських операцій в післявоєнних умовах повинні бути відображені в ПВБД і чітко роз'яснені всім військам, включаючи збройні сили союзників).

Склад електроприладів, знищених під час конфлікту в Секторі Гази (2014 р.).

ОЦІНКА ФАКТОРІВ

ПІДГОТОВКА РОЗВІДУВАЛЬНИХ ДАНИХ ПРО ОПЕРАТИВНУ ОБСТАНОВКУ (ПРДОО)

На відміну від традиційної розвідки на полі бою ПРДОО є набагато ширшим заходом, який включає аналіз так званої «населеної місцевості» (він охоплює всю доступну інформацію про демографічні показники населення, розташування, щільність, гуманітарну ситуацію та **ймовірні дії цивільного населення** до і під час бою). Розуміння населеної місцевості має важливе значення для дотримання ПЗК і зокрема правил, що регулюють ведення бойових дій.

Міркування:

- з якими ризиками стикаються цивільні особи;
- яка ймовірність, що цивільні особи спробують залишити міську територію чи залишаться на місці;

- як цивільні особи сприймають сторони конфлікту (і чи можуть вони уникати районів, де присутня якась зі сторін);
- які місцеві або культурні звичаї можуть помилково здатися підозрілими, наприклад ремонт доріг і канал у нічний час.

Джерела:

- антропологи;
- соціологи;
- муніципальні радники;
- релігійні та неформальні (громадські або племінні) лідери (які можуть допомогти краще зрозуміти динаміку, зв'язки, ставлення та можливі дії);
- місцеві сили в партнерських операціях¹⁹ (які можуть надати безцінну інформацію).

ПРДОО є безперервним процесом, який слід удосконалювати за допомогою детального вивчення рутинної поведінки цивільного населення та ретельного АСЖ. Такий аналіз необхідно проводити якомога довше, використовуючи доступні засоби спостереження; особливу увагу слід приділити областям, які можуть опинитися під ударом (наприклад, розташовані поблизу штабів або баз противника). Отримані результати повинні дати інформацію про ОСЗ при плануванні ударів, а також допомогти забезпечити дотримання ПЗК.

ФІЗИЧНА ІНФРАСТРУКТУРА

У міському контексті захист цивільних осіб та інфраструктури, від якої залежать найважливіші служби²⁰, є надзвичайно складним завданням. Недавні та поточні збройні конфлікти продемонстрували, що критична інфраструктура²¹ регулярно потерпає від воєнних дій, що призводить до руйнівних наслідків, незалежно від того, була вона прямою ціллю чи пошкодження сталося випадково. Це пояснюється тим, що міста не будувалися з урахуванням війни, отже міські системи за своєю суттю

19 Офіційні домовленості між партнерами задля досягнення конкретної військової мети в межах конфлікту (розглянуті у главі 6).

20 «Найважливіші служби» — це служби, необхідні для виживання населення, як-от водопостачання та водовідведення, електроенергія, охорона здоров'я та утилізація твердих відходів.

21 «Критична інфраструктура» — це інфраструктура, необхідна для функціонування найважливіших служб, пошкодження чи знищення якої має значний вплив на їх роботу.

надзвичайно вразливі. У системі обслуговування часто існують окремі критичні точки, які у разі виходу з ладу можуть призвести до відмови всієї системи, а також інших взаємозалежних систем. Наприклад, у разі виходу з ладу електричної підстанції перестане функціонувати не тільки електропостачання в цій системі, але і вся пов'язана з нею критична інфраструктура, яка залежить від неї як від єдиного джерела електроенергії (як-от водопостачання, системи збору та очищення стічних вод, лікарні та школи). Цей взаємозв'язок представлений на зображенні нижче²²:

Деякі ключові моменти, на які слід зважати під час процесу планування:

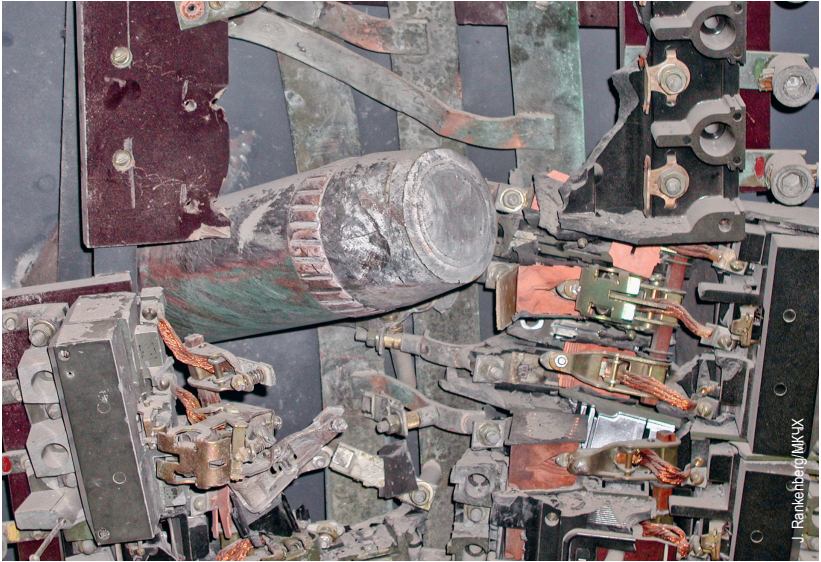
- Основні служби можуть продовжувати працювати лише в тому разі, якщо всі три компоненти, що входять до складу послуги – люди (оператори та технічні фахівці), устаткування (інфраструктура та обладнання) та витратні матеріали (наприклад, хімікати для очищення води або паливо для генераторів), – перебувають під захистом.
- Для виконання своїх обов'язків (як-от експлуатація, підтримка, оцінювання та ремонт інфраструктури) та підтримки роботи найважливіших послуг персонал постачальників цих послуг

²² M. Talhami and M. Zeitoun (2016), стор. 57.

(а також обладнання, запасні частини та витратні матеріали) повинен мати безпечний і безперешкодний доступ.

- Щоб уникнути тривалих перебоїв у наданні основних послуг, необхідно повністю розуміти критичну інфраструктуру та взаємозалежність між службами.
- Прямий вплив вибухової зброї в міських районах може спричинити гуманітарні наслідки, які вплинуть не тільки на людей, що перебувають у безпосередній близькості від зони ураження, а на значно більшу частину населення (віддалені наслідки).
- Особи, що відповідають за планування, повинні бути навчені та мати необхідні вміння для визначення об'єктів цивільної інфраструктури. Команди, до складу яких мають входити юрисконсульти, інженери, спеціалісти зі створення геопросторових карт і персонал з цивільних справ, мають, якщо є змога, звертатися за додатковою порадою до цивільних організацій, включаючи місцеві або національні цивільні установи, а також екологічні та гуманітарні організації. Отримана інформація може бути доповнена дистанційною ідентифікацією (наприклад, супутниковими зображеннями) і даними з відкритих джерел. Для забезпечення безперервності в разі пошкодження інфраструктури слід визначити альтернативні джерела надання послуг там, де це можливо.

Комплексна ПРДОО має забезпечити детальне розуміння фізичного складу міської території — особливо характеру, розташування, стану та взаємозв'язку ключової інфраструктури. Ця інформація стане основою для оцінки випадкової шкоди цивільному населенню, яку може бути заподіяно в результаті нападів, і, як наслідок, для визначення пріоритетів інфраструктури в межах запобіжних заходів. Вона також сприятиме розробці ПВБД та заходам контролю вогневої підтримки, включаючи ОпЗ, а також визначенню повноважень для участі там, де це необхідно. Також слід заздалегідь розглянути альтернативні способи надання важливих послуг у разі пошкодження або неналежного обслуговування.

Басра, Ірак (2003 р.): артилерійський снаряд калібру 105 мм влучив у стіну електричної шафи водонасосної станції, розташованої на сході від міста, внаслідок чого значна частина населення залишилася без водопостачання.

ПІДТРИМКА НАДАННЯ ПОСЛУГ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Норми ПЗК вимагають надання населенню ефективних послуг з охорони здоров'я до, під час і після бойових дій. Таке положення відіграватиме важливу роль у зниженні шкоди для цивільного населення і має враховуватися у процесі планування. Перед початком операції сили повинні координувати дії з постачальниками послуг з охорони здоров'я, відповідними неурядовими організаціями (НУО), МКЧХ та іншими організаціями, які забезпечують послуги з охорони здоров'я в районі проведення операцій і за його межами. Необхідно досягти домовленостей щодо заходів і процедур координації з постачальниками послуг з охорони здоров'я та органами влади (як мінімум) і, якщо є змогла, з протидіючими силами²³. Слід проводити планування евакуації та лікування поранених серед цивільного населення з використанням військового медичного персоналу, обладнання та процесів (включаючи інциденти з масовими жертвами). Слід зважати на

²³ Див.: ICRC, *Protecting Health Care: Guidance for the Armed Forces*, 2020, ICRC, Geneva, стор. 18–19: https://healthcareindanger.org/wp-content/uploads/2021/03/4504_002-ebook.pdf.

те, чи мають цивільні особи різного віку та статі, а також люди з обмеженими можливостями рівний і безпечний доступ до послуг з охорони здоров'я і чи є таке забезпечення для них корисним.

Оперативну обстановку слід оцінювати як перед операцією, так і під час її проведення на регулярній основі. Процедури мають включати:

- визначення, відображення та регулярне оновлення місцезнаходження закладів охорони здоров'я і найважливіших послуг, від яких вони залежать, з відповідним оновленням списків ОпЗ і чутливих зон;
- визначення та регулярне оновлення інформації щодо різних типів постачальників послуг у сфері охорони здоров'я (офіційних і неофіційних) та їхніх транспортних засобів, що працюють у межах та за межами зони операцій (машини швидкої допомоги, цивільні транспортні засоби без маркування тощо);
- визначення та регулярне оновлення інформації щодо офіційно схвалених та/або визнаних систем ідентифікації транспортних засобів (тип транспортного засобу, маркування, електронне відстеження тощо), візуальних і невізуальних ідентифікаційних позначок і символів об'єктів (удень і вночі) включно з ідентифікацією з повітря та засоби ідентифікації персоналу (посвідчення особи, уніформа тощо);
- оцінка потенційного прямого та опосередкованого впливу військових операцій на військових об'єктах на постачання послуг з охорони здоров'я, наприклад, порушення основних комунікацій та доступу для пацієнтів та їхніх сімей (перебої в електро- та водопостачанні, перешкоди для роботи екстрених служб та маршрутів постачання тощо).

ПІДТРИМКА НАДАННЯ СУДОВО-МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ (ПОХОВАННЯ)

Згідно з ПЗК необхідно проводити операції з пошуку, збору, евакуації та ідентифікації загиблих, а також зі сприяння їхньому гідному похованню, коли дозволяють обставини, зокрема після бою. Це дозволяє уникнути непотрібних додаткових страждань і запобігає зникненню людей. Отже, такі операції слід враховувати в процесі планування. Збройні сили можуть координувати свої дії з ритуальними службами, місцевою поліцією, громадськими лідерами, НУО, МКЧХ, національними товариствами й іншими службами швидкого реагування, що надають послуги з догляду за померлими та встановлення зв'язку з їхніми сім'ями, включаючи

розробку заходів координації з центрами судово-медичної експертизи, владою та, якщо можливо, протиборчими силами.

ІМОВІРНІ ВІЙСЬКОВІ ЗАДАЧІ, ПОВ'ЯЗАНІ З ЦИВІЛЬНИМ НАСЕЛЕННЯМ

Детальна оцінка населеної місцевості має визначити ймовірні завдання, які сили можуть виконувати як для досягнення військової мети, так і для зменшення потенційного заподіяння шкоди цивільному населенню. Окрім підтвердження присутності цивільних осіб і АСЖ (можливо, за допомогою повітряного спостереження або стаціонарних спостережних постів), може виникнути необхідність у:

- налагодженні зв'язку з цивільними особами та/або їх призначеними представниками чи координаторами як для виконання своїх юридичних зобов'язань (забезпечення ефективного завчасного попередження про напади, яке дає цивільним особам час, щоб покинути домівки, знайти укриття або вжити інших заходів для самозахисту), так і для обміну інформацією у разі необхідності;
- наданні або забезпеченні медичної допомоги пораненим і хворим цивільним особам і ворожим комбатантам, а також проведенні маніпуляцій з тілами загиблих у разі необхідності;
- координації підтримки та переміщенні цивільних осіб під час евакуації, а також підтримці цивільних осіб, які рятуються від бойових дій (див. Додаток А до посібника з планування евакуації);
- визначенні місцевих/національних органів влади та гуманітарних організацій та взаємодії з ними для надання підтримки людям, які безпосередньо постраждали від бойових дій (обов'язок, який покладається насамперед на сторони конфлікту); для цього може бути виділено спеціальну зону в штабі, з якої працюватимуть офіцери зв'язку;
- визначенні місця для добровільних зборів цивільних осіб (наприклад, спортивний стадіон або громадський зал) у межах міста чи за його межами.

ЛЮДСЬКЕ ТА ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

При плануванні необхідно враховувати аспекти довкілля, що впливають на населення, оскільки вони також можуть позначатися і на здатності забезпечити відповідність операцій вимогам законодавства. Наприклад, зниження якості та обсягу найважливіших послуг або погіршення стану чи знищення сільськогосподарських угідь або водних джерел під

час тривалих конфліктів може призвести до підвищення ризиків для цивільного населення та зробить громади більш вразливими. Аналогічним чином, при плануванні та проведенні операцій необхідно враховувати вплив збройного конфлікту на природне середовище, як-от втрата врожаю чи худоби, відсутність доступу до чистої води чи сільськогосподарських земель, пошкодження екосистем та втрата біорізноманіття.

Загальноновизнано, що природне середовище за замовчуванням має цивільний характер і що всі його складові є цивільними об'єктами, окрім випадків, коли вони стали військовими. Хоча збройний конфлікт завдає певної шкоди довкіллю, планувальники повинні знати та дотримуватися правил, що забезпечують захист навколишнього середовища відповідно до ПЗК (включаючи принципи розрізнення, пропорційності та запобіжних заходів)²⁴.

На додаток до загальних, існують також спеціальні правила, які стосуються захисту природного середовища:

- Під час використання тих чи інших методів та засобів ведення воєнних дій слід брати до уваги вимоги захисту та збереження навколишнього природного середовища.
- Використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті або можуть спричинити широкомасштабну, довготривалу та серйозну шкоду природному середовищу, забороняється.
- Руйнування природного середовища не може бути використано як зброю.
- Атакувати природне середовище з метою розправи заборонено.

З метою обмеження впливу збройних конфліктів на довкілля держави та сторони конфлікту повинні впроваджувати заходи для покращення розуміння цих наслідків до та під час проведення військових операцій на регулярній основі, якщо це можливо та актуально з оперативної точки зору. При цьому слід зважати на:

- загальну гуманітарну ситуацію (охорона здоров'я, постачання продовольства та води, медичні заклади тощо) та стан допоміжної

²⁴ Докладніше див.: ICRC, *Guidelines on the Protection of the Natural Environment in Armed Conflict*, 2020, ICRC, Geneva: <https://shop.icrc.org/guidelines-on-the-protection-of-the-natural-environment-in-armed-conflict-pdf-en>. Керівні принципи містять 32 правила та рекомендації щодо захисту навколишнього природного середовища для держав і сторін збройного конфлікту відповідно до ПЗК.

інфраструктури (наприклад, лікарні та об'єкти постачання та зберігання продовольства);

- ризики та наслідки заподіяння шкоди довкіллю, включаючи викиди токсичних промислових хімікатів або інших небезпечних речовин, які можуть вплинути на міську територію (наприклад, атомні електростанції, паливні установки або греблі та дамби), а також наявність ВЗВ/БНЗ;
- пряму шкоду критичній інфраструктурі, що може призвести до перебоїв у наданні послуг та завдання шкоди навколишньому середовищу;
- зв'язки між міською структурою та ризиком випадкової шкоди (наприклад, здатність будинків та інших будівель протистояти ударам, наявність або відсутність у будівлях підвалів, які можна використовувати як потенційні укриття, а також ризики виникнення пожеж, особливо в старих містах);
- інформацію про вплив погоди та клімату на місцеві умови життя, включаючи вплив екстремальної спеки на людей з обмеженим доступом до води або вплив холодної погоди на спільноти, які не мають доступу до електропостачання або палива для опалення;
- інформацію про райони особливої екологічної важливості або вразливості в районах бойових дій (слід ознайомитися з відповідними картами, які мають бути у відкритому доступі).²⁵

ВОРОЖІ СИЛИ

Можливі дії ворога проти цивільних осіб значною мірою визначають плани власних сил і ведення бою. Спеціалісти, що забезпечують планування, спираючись на вже наявний бойовий досвід, мають знайти відповіді на такі запитання:

- Чи дотримуватиметься ворог ПЗК і чи дозволить цивільним особам залишити міську територію, якщо вони захочуть?
- Чи є шанси, що противник погодиться призупинити бої, щоб забезпечити надання гуманітарної допомоги?
- В який спосіб найкраще спілкуватися з ворогом — безпосередньо або через відповідного посередника (якщо за допомогою посередника, то якого саме та в який спосіб)?
- Чи існує ймовірність використання ворогом засобів і методів ведення війни, які можуть завдати шкоди цивільному населенню?

25 Детальніші вказівки див. у публікації МКЧХ “Guidelines on the Protection of the Natural Environment in Armed Conflict” (2020).

- Чи вірогідно, що ворог атакуватиме цивільне населення, окремих цивільних осіб і цивільні об'єкти?
- Чи є вірогідність того, що бойовиків супротивника супроводжуватимуть члени їхніх родин, які як цивільні особи мають право на захист (їхній статус може бути невизначеним, якщо не провести чіткий інструктаж для власних сил)?
- Чи ймовірно, що ворог використовуватиме цивільних осіб для прикриття власних операцій? Якщо так, то в який спосіб?
- Чи розташовані ворожі сили поблизу великих скупчень цивільних осіб? Якщо так, чи є ризик, що дії власних сил призведуть до випадкової шкоди цивільному населенню?

Відповіді на подібні питання мають спонукати до певних дій, як-от «спроб вступити в контакт з ворожими командирами на відповідному рівні, щоб обговорити паузу в боях для надання гуманітарної допомоги».

ВЛАСНІ СИЛИ (ВКЛЮЧАЮЧИ ПАРТНЕРСЬКІ СИЛИ)

Після завершення ПРДОО та визначення ймовірних військових завдань командир повинен визначитися з конкуруючими пріоритетами (наприклад, стосовно медичних та інженерних можливостей або розгортання засобів розвідки, спостереження, виявлення цілей і засобів розвідки для АСЖ). Командири також повинні обмірковувати можливі дії та реакції власних сил на присутність цивільних осіб на полі бою. Міркування:

- показники, як-от час, проведений у бою, інтенсивність і рівень власних втрат (що окремо може зробити бій більш напруженим, а в поєднанні призвести до порушення ЗЗК);
- попередня поведінка в бою та наявність порушень у минулому;
- рівень підготовки військ до бою в міських умовах, включаючи знання ЗЗК і ПВБД, а також спеціальні тренування;
- фактори, що викликають напруженість і можуть вплинути на поведінку, як-от історичні альянси чи розбіжності.

Знову ж таки, командирам усіх рівнів важливо спланувати операцію з погляду захисту населення та визначити запобіжні заходи. Ними можуть стати відведення сил від лінії зіткнення для нетривалого перепочинку, щоб позбутися бойової втоми та знизити ризик порушення ПЗК, а також проведення групових обговорень викликів, що можуть виникати під час бойових дій.

Наявність **зброї, боєприпасів і обладнання** також може позначитися на пріоритетах ведення міських боїв, оскільки обладнання, придатне для зменшення шкоди цивільному населенню, може використовуватися в інших цілях. І навпаки, завдяки технічному прогресу командири можуть використовувати для захисту населення певні комплекси озброєнь, які початково не були призначені для цієї мети. Нижче наведено деякі міркування щодо обладнання:

- **Спостереження:**

- **БПЛА/дрони:** зазвичай обладнання для повітряного спостереження використовується для наведення на противника, поза тим за його допомогою можна отримати інформацію про поведінку цивільного населення, а також виявити та ідентифікувати цивільну інфраструктуру (на рівні землі або над нею). Завдяки малим розмірам та покращеній оптиці за певних обставин можна також виявити присутність цивільних у будівлях та окремих приміщеннях. Під час бойових дій БПЛА також використовувалися для доставки води і телефонів ізольованим сім'ям, щоб їм не довелося виходити з укриттів.
- **Оптичні приціли:** незважаючи на коротку лінію прицілювання та дальність ураження в міських районах, оптичний приціл, прикріплений до зброї чи портативного пристрою, може виявитися надзвичайно корисним для розрізнення цивільних осіб і бійців і ведення точного вогню (відповідно до принципів розрізнення і запобіжних заходів). У випадках, коли немає можливості використання таких прицілів бойовими підрозділами, все ж було би доцільно видати їх командирам.
- **Прилади нічного бачення** та приціли для зброї можуть сприяти застосуванню принципів розрізнення та запобіжних заходів, хоча навколишнє освітлення в міських районах може спотворювати зображення.

- **Зброя та боєприпаси:**

- **Високоточні керовані боєприпаси (ВКБП):** ВКБП наразі стають дешевшими і є доступними для багатьох збройних сил. Командирам і штабу слід подумати про те, як можна виконати зобов'язання щодо ЗЦН при наявності ВКБП, і відповідним чином розставити пріоритети. ВКБП повинні використовуватися для конкретної атаки, якщо це дозволяє уникнути або мінімізувати випадкову шкоду (тобто, якщо це можливий запобіжний захід у виборі засобів ведення війни, як це розуміється в ПЗК). При цьому

їхнє розгортання в міському середовищі залежить від конкуруючих оперативних пріоритетів і має жорстко контролюватися.

- **Боєприпаси з низьким супутнім збитком (БНСЗ):** важке вибухове навантаження і великий радіус ураження деяких ВКБП можуть призвести до ураження на великій площі, незважаючи на їх точність. Використання БНСЗ може зменшити шкоду, завдану цивільним особам і об'єктам, що знаходяться в безпосередній близькості від наміченої цілі.
- **Зброя прямого вогню:** перевагою використання снайперів, протитанкової зброї, танків та артилерії, коли вони використовуються для ураження прямим наведенням, є безпосередність дії та відносна точність порівняно з боєприпасами, що доставляються з повітря, і вогнем непрямым наведенням. Там, де є лінія прямої видимості, більш точне попадання в ціль може зменшити випадкову шкоду цивільному населенню, хоча це може нести певні ризики для власних військ, бо відстань до цілі зменшується, отже війська стають більш вразливими. У разі використання такої зброї, навіть якщо вона використовується для прямого вогню, необхідно завжди враховувати радіус ураження, щоб збалансувати ризики, бо дотримання ПЗК залишається першорядним.
- Сили не повинні використовувати зброю невибіркової дії, як-от протипіхотні міни та касетні боєприпаси.

ЧАС

Краще зрозуміти фактор часу для ЗЦН під час бойових дій у міських умовах допоможуть такі запитання:

- Що таке безпека та здоров'я населення? На скільки вистачить наявного продовольства, води чи медичних запасів, якщо їх постачання перервуться через бойові дії?
- Чи задовільний базовий стан критичної інфраструктури, від якої залежать найважливіші послуги? Чи є якісь екстрені заходи, які необхідно вжити якомога швидше (наприклад, доставляння води автоцистернами через пошкодження муніципальної мережі водопостачання)?
- Скільки часу потрібно, щоб населення відреагувало на такі повідомлення, як попередження про атаку? Скільки часу може тривати евакуація? Коли має бути оголошене попередження?
- Як швидко ворожі командири можуть відреагувати на повідомлення?

- Скільки часу потрібно гуманітарним організаціям, щоб розпочати доставку допомоги (медикаментів, харчів та води) або забезпечити підтримку інших потреб у захисті (наприклад, пошук, збір і евакуація поранених, хворих, загинувших і членів родини зниклих безвісти), якщо виникне гуманітарна пауза? Скільки часу триватиме весь процес?
- Чи існують певні періоди часу, коли згідно з АСЖ населенню менше загрожує ризик нападу (наприклад, у темний час доби)?

ПРАВИЛА ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

ПВБД регулюють застосування сили та певних комплексів озброєнь. Взаємозв'язок між ПВБД і обранням цілі можна підсумувати таким чином:

- Сили можуть наносити удари тільки по тих військових об'єктах, які зазначені у відповідних ПВБД.
- ПВБД можуть накладати певні обмеження на обрання цілі на додаток до обмежень, регламентованих ПЗК.
- Згідно ПВБД категорично забороняється обрання цілі, яке не відповідає ПЗК.

Перед операціями командири мають підтвердити, що всі підлеглі були ознайомлені та пройшли підготовку стосовно ПВБД. Така підготовка за певних обставин повинна включати ситуації, коли можуть застосовуватися ПВБД при «самообороні». Усі війська повинні чітко розуміти, що мається на увазі під цивільними особами, які «безпосередньо беруть участь у бойових діях» (тобто знати обставини, за яких відповідно до ПЗК особа втрачає право на захист від нападу), та усвідомлювати ймовірні наслідки помилок, спричинених неправильною оцінкою поведінки цивільних (див. розділ про ПРДНС/АСЖ вище). **Отже, командири повинні бути впевнені в тому, що у підлеглих, які знаходяться під їхнім командуванням, є належне розуміння керівних принципів застосування сили в бою (розрізнення, пропорційність і запобіжні заходи).**

За винятком випадків, коли зробити це не дозволяють обставини, **необхідно давати ефективні завчасні попередження** про напади, які можуть вплинути на цивільне населення. Ефективність попередження слід оцінювати з погляду цивільного населення: воно має бути доступним і зрозумілим для якомога більшої кількості цивільних осіб з населення, яке може постраждати від атаки (жінки, чоловіки, хлопчики і дівчатка) та бути оголошене заздалегідь, щоб цивільним вистачило

часу для втечі, пошуку укриття або вжиття інших заходів самозахисту. Головною метою попередження є зменшення ризиків небезпеки. Командирам слід поміркувати над такими запитаннями:

- Яким чином найкраще передати інформацію, щоб гарантувати, що вона дійде до якомога більшої кількості людей і буде для них зрозумілою?
- Чи легко зрозуміти і запам'ятати повідомлення (тобто його ясність і відсутність двозначності)?
- Як досягти узгодженості щодо повідомлення серед всіх партнерів і організацій?
- Що вважається достатнім попередженням про атаку?
- Чи населення нормально реагує на повідомлення?
- Чи знають війська про те, що було зроблено попередження, і чи зможуть вони в разі потреби діяти на підтримку отриманих вказівок?
- Як поводитися з цивільними особами, які вирішили залишитися (вони не повинні вважатися пов'язаними з ворогом і мають зберегти свій статус захисту цивільних осіб)?

ПЗК забороняє **примусове переміщення** населення, за винятком випадків, коли їм загрожує небезпека або існують настійні воєнні причини, та лише на той час, доки зберігаються умови, які це виправдовують. Загалом тимчасова евакуація цивільного населення із зони бойових дій стороною конфлікту є одним з очевидних запобіжних заходів, які можуть бути вжиті. Наприклад, в обложених районах тимчасова евакуація може бути необхідною і навіть передбаченою законом. У будь-якому разі евакуацію слід використовувати лише як крайній захід: цивільні особи не повинні піддаватися більшій небезпеці, ніж якщо б вони залишалися на місці; крім того, не можна змушувати їх покидати той чи інший район назавжди (додаткові вказівки див. у Додатку А).

РОЗВИТОК ТА ОЦІНКА ПЕРЕБІГУ ПОДІЙ

При розробці напрямку дій для власних сил командирам і штабу слід враховувати **засоби та методи** для дотримання ПЗК, зокрема вимогу уникати або принаймні мінімізувати шкоду цивільному населенню, прагнучи при цьому до досягнення воєнної мети та захисту сил. При тому, що план власних сил вочевидь враховуватиме ймовірні плани противника, в ньому такою має братися до уваги ймовірна реакція

цивільних. Присутність цивільних впливатиме на кожну фазу операції, тож командири можуть зіткнутися з переміщеннями цивільних осіб, яких вони не передбачили, та потребами населення, які вони не повністю розуміють або не мають можливості задовольнити.

Кожен варіант дій слід перевіряти на відповідність основним принципам ПЗК, при цьому в пріоритеті мають залишатися військові необхідності та принципи розрізнення, пропорційності та запобіжних заходів. Під час здійснення операцій слід оцінювати та враховувати ймовірність і наслідки кожного варіанту перебігу подій, беручи до уваги дії власних сил, союзників і противників.

РОЗГОРТАННЯ

Під час планування командири та штаб повинні оцінити, як розгортання сил у міських районах — тимчасове чи довготривале — може вплинути на населення. Якщо є ймовірність створення баз, ПЗК вимагає, щоб сторони конфлікту за можливості уникали розміщення військових об'єктів в густонаселених районах або поблизу них. Якщо уникнути цього неможливо, сторони конфлікту несуть відповідальність за організацію гуманітарних коридорів, евакуацію чи надання безпечного укриття для цивільних осіб, які перебувають в зоні ризику.

ВОГНЕВА ПІДТРИМКА

У ситуаціях, коли уникнути міських боїв неможливо, фахівці з планування можуть розглянути різні варіанти дій з використанням різних видів вогневої підтримки. Засоби слід ретельно обирати та контролювати, оскільки вони зазвичай є основною причиною шкоди цивільному населенню в містах. Загальноприйняті заходи контролю непрямого вогню та повітряної підтримки розглядаються в [розділі доктрини](#), але варто ще раз підкреслити важливість для ЗІН точного й постійно оновлюваного процесу обрання цілей.

- **Прямий вогонь.** хоча використання такої зброї прямого вогню, як-от танки, безвідкатні гранатомети та снайперські гвинтівки, може призвести до більшої вразливості військ, переваги ураження цілі, що знаходиться у межах прямої видимості, є значними з погляду зменшення шкоди цивільному населенню. Отже, такий вибір має бути відображений в оцінці перебігу подій.
- **Непрямий вогонь.** як свідчить аналіз останніх конфліктів, зброя непрямого вогню, ймовірно, становитиме найбільшу

загрозу для цивільного населення. Через близькість військових об'єктів до цивільних осіб і об'єктів деяка зброя (наприклад, багатоствольні ракетні установки), застосування якої було би законним на відкритому полі бою, в міських умовах буде вважатися невибірковим навіть за умови можливості чіткої ідентифікації. Через значну ймовірність невибіркового впливу вибухову зброю непрямого вогню з широкою зоною ураження не слід використовувати проти цілей, розташованих у населених пунктах, якщо не вдасться вжити достатніх заходів для обмеження її широкомасштабної дії та існуватиме ризик заподіяння шкоди цивільному населенню. Під час розробки напрямку дій необхідно зважити наявні варіанти, оцінюючи, наприклад, доступність ВКБП для артилерійських систем та пріоритетність цілей для навмисного ураження. Оскільки кількість ВКБП може бути обмеженою, необхідно чітко визначити та подати альтернативні варіанти зниження шкоди цивільному населенню (докладніше див. розділ 6).

- **Безпосередня авіаційна підтримка:** боєприпаси, що доставляються повітряними засобами, також можуть завдати шкоди цивільному населенню, особливо коли вони доставляються під час динамічного націлювання (часто з літаків, що забезпечує безпосередню підтримку з повітря). Резервні повітряні засоби мають долучатися до ураження цілі у міській місцевості, лише якщо вони здатні доставити високоточну зброю з вибуховим корисним навантаженням, яке «відповідає» (еквівалентне) ймовірній цілі. Командир авіаційної групи підтримки має слідкувати за адекватним балансом між доступністю цих конкретних засобів/зброї та ймовірністю залучення до боїв у міських умовах.

ПРОГНОЗУВАННЯ ПЕРЕБІГУ ОПЕРАЦІЇ

Прогнозування перебігу воєнної операції є критичним кроком у процесі планування. Командири та штаб мають **зважати на присутність цивільного населення у міських зонах і їхню реакцію на будь-який розвиток подій, користуючись такою формальною послідовністю: дії супротивника, дії власних сил, реакція цивільних**. Реакція цивільних осіб має бути не другорядним чинником, а центральним інформаційним фактором, який значною мірою визначає рішення командира; а порядок дій слід адаптувати з урахуванням імовірної шкоди цивільному населенню.

РІШЕННЯ КОМАНДИРА

ВИБІР НАПРЯМКУ ДІЙ

При визначенні напрямку дій командир зважає всі фактори, пов'язані з досягненням військової мети, включаючи ризик заподіяння шкоди цивільному населенню та об'єктам, та заходи для зменшення цієї шкоди. Командир несе відповідальність за вибір найкращого варіанту порядку дій для досягнення мети з найменшим можливим гуманітарним впливом (як вимагає ПЗК). **Командир повинен прийняти рішення відповідно до цього аналізу.**

СХЕМА МАНЕВРУ

При складанні схеми маневру для операції командир повинен чітко вказати наміри щодо ЗЦН. Наміри також повинні бути чітко зрозумілі нижчим рівням командування.

ВИКОНАННЯ

Командир повинен мати можливість у будь-який час змінити, призупинити або скасувати виконання завдання або окремих елементів операції. Наприклад, у ситуаціях, коли стає очевидним, що ціль не є військовим об'єктом; атака буде невибірковою; існує можливість вжити додаткових запобіжних заходів для уникнення чи зменшення шкоди цивільному населенню; або випадкова шкода є надмірною порівняно з початковою очікуваною військовою перевагою.

Резюме

Планування операцій у містах зазвичай більш складне, ніж для відкритої місцевості, зокрема через присутність цивільних осіб і цивільних об'єктів. Командири та їхні штаби повинні комплексно розглядати населену місцевість, враховуючи не лише вплив довкілля на перебіг подій, а і вплив бойових дій на цивільне населення, зокрема ймовірність заподіяння йому шкоди. При виборі «найкращого» напрямку дій необхідно обов'язково враховувати цей фактор. Командир має приймати рішення з огляду на вплив на цивільне населення та враховувати відповідні юридичні обов'язки.

ДОДАТОК А. ЧИННИКИ, ЯКІ НЕОБХІДНО ВРАХОВУВАТИ ПРИ ПЛАНУВАННІ ЕВАКУАЦІЇ

Мосул, Ірак (березень, 2017 р.): цивільні особи залишають район Хай-Тайран під час другої фази військового наступу, який мав на меті відвоювання міста.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Відповідно до ПЗК військові командири під час операцій у містах повинні вжити низку запобіжних заходів для захисту цивільного населення. Такі заходи можуть передбачати дозвіл на виїзд цивільних осіб у безпечніші райони за їхнім бажанням або інші варіанти переміщення подалі від військових об'єктів, наприклад за допомогою тимчасової евакуації з обложених районів, де тривають або очікуються воєнні дії. Тут термін «евакуація» означає умисне організоване переміщення людей із зон конфлікту або бойових дій визначеними безпечними маршрутами. Там, де це можливо, евакуація проводиться на основі угоди між усіма зацікавленими сторонами конфлікту, які надають гарантії безпеки евакуйованих.

Останні приклади ведення боїв в містах демонструють, що евакуація постраждалого населення може стати найважливішою частиною міської операції й мати вирішальне значення для зменшення шкоди цивіль-

ному населенню. Обставини евакуації можуть значно відрізнятись. Вона може відбуватися як на початку конфлікту, так і після декількох місяців або років воєнної безвиході. Евакуація може бути попередньою частиною приготувань до запланованих оборонних або наступальних дій або проводитися в межах операції із зачищення прифронтової смуги квартал за кварталом. У ній можуть брати участь збройні сили, що діють самотужки або спільно з гуманітарними організаціями. Евакуювати можуть цивільних осіб, поранених чи хворих та/або затриманих незалежно від того, пов'язане їх затримання з конфліктом чи ні.

Евакуацію не слід плутати з втечею цивільного населення від бойових дій спонтанно та без участі сторін конфлікту (а отже з більшим особистим ризиком). Цивільним особам має бути дозволено рятуватися від бойових дій у будь-який час.

РИЗИКИ

Евакуйовані цивільні особи стикаються з низкою ризиків: вони можуть бути поранені або вбиті в результаті нападу (навмисного чи ні) або через міни, саморобні вибухові пристрої (СВП) або ВЗВ/БНЗ. Також вони стикаються з такими ризиками, як-от позасудова страта, викрадення, жорстоке поводження (включаючи сексуальне насильство) та незаконний арешт. Сім'ї можуть бути розділені, а людей можуть відправити в небезпечні місця, де вони зіткнуться з аналогічними ризиками або не зможуть отримати доступ до послуг та підтримки. Існує також високий ризик того, що примусова евакуація фактично може бути рівносильною примусовому переміщенню (що заборонено ПЗК), внаслідок якого люди не зможуть повернутися додому.

ЮРИДИЧНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ЕВАКУАЦІЄЮ

Під час планування та проведення евакуаційних операцій необхідно дотримуватися таких юридичних зобов'язань:

- Затримані, поранені чи хворі, тобто будь-які цивільні особи, які не є учасниками конфлікту, не повинні піддаватися нападу. Їх слід захищати від випадкової шкоди та поводитися з ними гуманно та відповідно до міжнародного права, зокрема ПЗК. Цивільні та ті особи, які не є учасниками конфлікту і з будь-якої причини не евакуюються, залишаються під захистом відповідно до ПЗК і не повинні піддаватися нападу.

- Якщо цивільні особи вимушені покинути свої домівки, ПЗК вимагає вжити всіх можливих заходів, щоб забезпечити їм задовільні умови притулку, гігієни, здоров'я, безпеки та харчування, а також сприяти тому, щоб сім'ї не розлучалися.
- Майнові права переміщених осіб повинні бути захищені.
- Переміщені особи мають право на добровільне безпечне повернення в свої будинки, щойно зникнуть причини переміщення.
- Цивільні особи або люди, які не беруть або більше не беруть участі в бойових діях, можуть евакуюватися добровільно. Вони також можуть бути евакуйовані всупереч своїй волі, якщо цього вимагають міркування безпеки або нагальні воєнні причини. Такі евакуації не повинні тривати довше, ніж того вимагають обставини, інакше вони можуть бути прирівняні до примусового переміщення, що заборонено ПЗК.
- Необхідно вжити всіх можливих заходів для евакуації поранених і хворих до відповідних медичних установ. Якщо людей затримують, вони насамперед мають отримати необхідну медичну допомогу.
- Згідно ПЗК будь-яка позбавлена волі особа має право на гуманне поводження. Затриманих осіб необхідно утримувати в місцях, віддалених від зони бойових дій.
- Діти, які постраждали від збройних конфліктів, мають право на особливу повагу та захист з урахуванням їхнього віку.

МІРКУВАННЯ ЩОДО ПЛАНУВАННЯ

Евакуація може бути тривалою та вимагати відтермінування або припинення військових операцій. Найбільш безпечною евакуація буде, якщо вона погоджена з усіма сторонами конфлікту, а сама евакуація проводиться з дотриманням необхідних логістичних і координаційних процедур. При плануванні операцій з евакуації командири повинні враховувати такі аспекти:

- Як краще регулювати координацію та тримати зв'язок з усіма залученими сторонами, включно з цивільними особами, гуманітарними організаціями та ворожими командирами (де це доречно)?
 - Наскільки це можливо, необхідно заздалегідь проінформувати цивільних осіб про умови угоди, місце призначення та процес евакуації зрозумілими для них способом і мовою.
- Які заходи можна вжити, щоб запобігти розлученню сімей?

- Наприклад, перед евакуацією дітям можна було б надати ідентифікаційні мітки на випадок, якщо вони опиняться окремо від родини.
- Де розташовані безпечні маршрути, небезпечні зони та (потенційно вибухонебезпечні) предмети, яких слід уникати, і як вони будуть позначені чи ідентифіковані?
- Як будуть пересуватися люди: пішки, транспортом чи човном? Чи потрібно надавати транспорт?
- Який багаж везимуть люди?
 - Особи, що евакуюються, можуть взяти з собою прийнятну кількість особистих речей (зокрема коштовності та документи, що посвідчують особу та підтверджують право власності), але ця кількість не повинна заважати проведенню операції. Люди не повинні бути позбавлені предметів, необхідних для їхнього виживання.
- Коли починається евакуація та який часовий інтервал визначено для її проведення?
- Яким ризикам піддаються цивільні / особи, що евакуюються, та як краще запобігти цим ризикам?
- Яким чином проводитиметься роззброєння комбатантів/бійців, які здаються в полон?
- Як будуть захищені точки збору перед транспортуванням/переміщенням, під час переїзду (якщо заплановані зупинки) і в пункті призначення?
- Які засоби керування використовуватимуть збройні сили для контролю руху (наприклад, звук, дим або спілкування через гучномовець зрозумілою мовою з використанням різних комунікаційних методів/форм) та на якій позиції вони будуть знаходитися?
- Як надаватиметься медична допомога (зокрема травматологічна)?
 - Медичні заклади, які надаватимуть допомогу пораненим або хворим комбатантам/бійцям, можуть потребувати охорони та захисту від можливих атак.
- Як під час евакуації та в пункті призначення задовольнятимуться потреби щодо харчування, гігієни та житла (і які відповідні логістичні заходи будуть вжиті)?
- Які процедури прийому будуть проводитися в пункті призначення, включаючи час і засоби для перевірки, якщо це доречно (див. Додаток В нижче)?

- Які заклади та механізми утримування буде запроваджено для забезпечення законності поводження з комбатантами/бійцями, якщо це доречно?
- Скільки людей залишилося в районі бойових дій і де вони знаходяться?
- Які накази буде видано, як проводитимуться навчання та яким буде підпорядкування?

Резюме

Евакуація з міських районів є потрясінням для цивільного населення. Операція також може стати значною проблемою для сил, яким бракує належної підготовки. Комплексне планування, взаємодія та тренування сприяють успішності евакуації та зменшують вірогідність завдання шкоди цивільному населенню.

ДОДАТОК В. ЧИННИКИ, ЯКІ НЕОБХІДНО ВРАХОВУВАТИ ПРИ ПЛАНУВАННІ ФІЛЬТРАЦІЇ

Мосул, Ірак (лютий 2017 р.): мирні жителі, переміщені із західної частини міста, очікують прийому іракською армією.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Під час міських конфліктів велика кількість людей зазвичай намагається залишити зону бойових дій через заздалегідь організовану евакуацію чи просто втікаючи від бойових дій. Задля підтримки безпеки держави часто проводять процедури перевірки населення із залученням збройних сил. Такі перевірки зазвичай проводяться на місці (наприклад, у міських будинках після захоплення району), на контрольно-пропускних пунктах, у спеціально визначених/виділених місцях (як-от тимчасові чи перепрофільовані об'єкти) або у транзитних зонах чи таборах для переміщених осіб. Важливо, щоб у кожному з цих випадків війська діяли згідно з вказівками командирів, а командири, своєю чергою, знали, що роблять їх підлеглі та несли відповідальність за їхні дії. **Перевірка не повинна проводитися в неофіційних, непідготовлених місцях, не відомих командирів, відповідальному за цей процес.** Якщо є змога, перевірку не слід проводити поблизу місць, де тривають бойові дії, через які цивільне населення зазнаватиме додаткового стресу.

Оскільки перевірка часто проводиться в напружених і складних ситуаціях, існує доволі високий ризик заподіяння шкоди цивільному населення, будь то через неналежні матеріальні умови під час перевірки, насильство та жорстоке поводження, свавільне позбавлення волі, розлучення сім'ї чи викрадення людей. Щоб зменшити ймовірність такої шкоди, необхідно неухильно дотримуватися простих і зрозумілих процедур.

ПРАВОВА БАЗА

Незалежно від того, де проходить перевірка (на контрольно-пропускному пункті, у спеціальному місці чи у людини вдома), вона обов'язково передбачає певне обмеження пересування. Згідно з міжнародним правом прав людини (МППЛ), яке діє і під час збройних конфліктів, всі люди, зокрема внутрішньо переміщені особи, мають право на свободу пересування. Проте МППЛ передбачає, що деякі елементи цього права можуть певною мірою обмежуватися з міркувань безпеки, а право на свободу пересування може бути порушено в періоди надзвичайного стану та збройного конфлікту (за умови, що ці обмеження та відступи є законними, необхідними і співрозмірними). Слід пам'ятати, що прямі або опосередковані обмеження на пересування можуть в певних випадках прирівнюватися до фактичного позбавлення волі (тобто затримання), і в цьому випадку застосовуються всі відповідні заходи захисту, передбачені ЗЗК.

Всі, хто беруть участь у процесі перевірки, повинні дотримуватися наступних ключових принципів:

- До всіх людей потрібно ставитися гуманно.
- Не повинно бути жодного негативного розрізнення чи дискримінації людей, які проходять перевірку.
- Особи, які очікують перевірки, повинні перебувати в гуманних умовах.
- Необхідно надати захист особам, що входять до групи особливого ризику.
- Якщо перевірка прирівнюється до затримання, слід застосовувати відповідні правила ПЗК.
- Коли для перевірки використовуються цифрові інструменти та технології, особливу увагу слід приділяти пов'язаним з цим ризикам для безпеки, доброчесності та гідності людей у короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій

перспективах (наприклад, витік персональних даних та їхнє неправомірне використання).

- Якщо перевірка передбачає обробку персональних даних, така обробка має відбуватися об'єктивно та лише для конкретних, визначених законом цілей. Суб'єкти збору даних повинні бути проінформовані про мету та засоби обробки. Персональні дані мають відповідати цілям, з якими вони обробляються, і стосуватися тільки для цих цілей. Збереження та обробка даних мають проводитися так, щоб забезпечити належний рівень безпеки і конфіденційності. Унікальна здатність біометричних даних ідентифікувати людей робить їх особливо чутливими, тому обробці таких даних необхідно приділяти додаткову увагу.

ПОСІБНИК 3 ПЛАНУВАННЯ ДЛЯ КОМАНДИРІВ

З огляду на значну ймовірність заподіяння шкоди цивільному населенню під час перевірки командири повинні дотримуватися наведених нижче вказівок:

- **Матеріальні умови**
 - При виборі та підготовці місця для перевірки слід враховувати належні вимоги до **безпеки, укриття та гігієни**.
 - У місці для перевірки мають бути **продукти харчування, вода та пункт надання медичної допомоги**, а доступ до них має забезпечуватися своєчасно та у спосіб, який враховує культурні особливості, вік, гендер та особливі потреби людей.
 - Місце для перевірки має бути чітко визначене і позначене, в ідеалі мати безпечний периметр, що забезпечує укриття від сторонніх очей.
 - Якщо перевірка проводиться в людських будинках, слід дотримуватися офіційних процедур, зокрема з повагою ставитися до приватної власності.
- **Процедури перевірки**
 - Необхідно чітко визначити орган, відповідальний за процес перевірки. **Субординація має бути чітко прописаною**, особливо коли в процесі задіяно кілька сил. Цей аспект необхідно заздалегідь узгодити з партнерськими силами.
 - Командир повинен мати можливість отримати юридичну консультацію на місці.
 - Необхідно розробити **чіткі інструкції/СОП**, з якими всі військовослужбовці мають ознайомитися, щоб чітко зрозуміти

- свої обов'язки, вимоги до поведінки та заходи безпеки, що застосовуються до процесу перевірки. Усі залучені сили повинні пройти ретельну підготовку відповідно до цих принципів та провести навчання перед процедурою перевірки.
- Щоб прискорити обробку даних та уникнути несприятливих наслідків затримок, необхідно мати достатню кількість персоналу для виконання перевірки.
 - Необхідно встановити **об'єктивні критерії перевірки**. Ці критерії мають базуватися на ПВБД, структурі затримання та/або СОП, національному та/або міжнародному праві та бути чітко зрозумілими всім причетним.
 - **Особи, які проходять перевірку, повинні відповідною мовою отримувати чітку та актуальну інформацію** про перевірку, зокрема про її причини, процес та час проведення. Дітям без супроводу слід пояснити цей процес доступною для їхнього віку мовою. Також мають бути способи донести інформацію до людей з обмеженими можливостями.
 - Особисті речі, зокрема телефони та документи, що посвідчують особу, можна конфісковувати лише у разі крайньої необхідності. У разі вилучення таких речей після закінчення процедури їх слід негайно повернути власнику. **Не можна вилучати документи, що посвідчують особу, дозволяється лише їх перевірка та копіювання.**
 - Якщо є змога, **перевірку має проводити особа тієї самої статі**. Фізичні обшуки та допити не мають принижувати людей. Під час перевірки дітей мають бути присутні батьки або опікуни, навіть якщо вони вважаються підозрюваними.
 - Під час перевірки **застосування сили проти цивільних та противників, що перебувають під контролем відповідальної за перевірку сторони, допускається лише за умови законності, необхідності та пропорційності** (відповідно до міжнародних принципів і стандартів правоохоронної діяльності з дотриманням національного законодавства). Відповідно до ПЗК особа, яка відмовляється підкорятися військовим наказам або становить загрозу під час перевірки, не обов'язково стає законною ціллю. Якщо існують якісь сумніви, така особа розглядається як така, що перебуває під захистом від нападу.
 - Повинен існувати встановлений процес щодо **реєстрації, звітування та розслідування заяв про жорстоке поводження,**

а також щодо вжиття відповідних дисциплінарних заходів. Цей процес має бути відомий і зрозумілий всім причетним до фільтрації, зокрема особам, що проходять перевірку.

- Імена людей, переданих до іншого органу або направлених до зовнішніх медичних установ, фіксуються з метою подальшого інформування членів їхніх сімей. Людей не можна передавати іншій владі (тобто іншій державі), зокрема партнерам, якщо така передача створює для них ризик катування, жорстокого поводження, свавільного позбавлення життя чи переслідування.
- **Після проведення перевірки оформлюється друкований сертифікат безпеки**, копія якого видається перевірений особі, щоб запобігти подальшим затримкам у місцях перевірки або арешту (якщо тільки це не пов'язано з іншим правопорушенням).
- **Під час збирання та зберігання особистих даних мають бути вжиті відповідні заходи безпеки. Люди, які надали свої дані, не мають піддаватися ризику.**
- **Чинники, пов'язані з населенням**
 - При проведенні перевірки **пріоритет має надаватися тим, хто найбільш вразливий до особливих ризиків**. Необхідно враховувати їхні особливі потреби в захисті та допомозі та/або вживати конкретні заходи для забезпечення їм доступу до предметів першої необхідності та послуг (як-от продовольство, вода, житло та медичне обслуговування) без будь-якої дискримінації. До цієї категорії можуть входити жінки та діти, люди похилого віку, люди з обмеженими можливостями та представники певних релігійних або етнічних спільнот. Також сюди можуть входити поранені та хворі, яких необхідно буде перевести до медичних закладів для отримання належної допомоги.
 - Потрібно докласти всіх зусиль, щоб **запобігти розлученню членів сім'ї**. Якщо дорослих необхідно тимчасово розлучити з родичами з міркувань безпеки, слід дозволити їм підтримувати контакт з членами родини всередині та за межами фільтраційного центру та сприяти якнайшвидшому возз'єднанню. Якщо є змога, не слід розлучати братів і сестер. Діти повинні весь час залишатися під опікою одного з батьків, дорослого члена сім'ї або довіреного опікуна, зокрема під час проходження перевірки.

- Неповнолітніх без супроводу (тих, хто прибув на місце перевірки самостійно або кого було розлучено з супроводжуючим членом родини в результаті фільтрації) слід швидко ідентифікувати та направити до попередньо визначених служб захисту дітей відповідно до встановлених процедур. Необхідно інформувати всіх причетних про процедури визначення віку та їхнє дотримання; при цьому діє принцип презумпції неповноліття.
- Щоб гарантувати, що відповідальні за фільтрацію сили **не сприяють незаконній висилці** біженців, шукачів притулку та людей, які рятуються від насильства (включаючи бойовиків), необхідно разом із відповідними цивільними органами влади запровадити координаційні процедури.
- Необхідно виявляти **дітей, які пов'язані або були пов'язані зі збройними силами або озброєними угрупованнями** (не тільки як бійці, а також як кухарі, носильники чи шпигуни, або ті, яких використовували для сексуальних цілей). Такі діти мають право на особливий правовий захист; дуже ймовірно, що вони також матимуть специфічні потреби в захисті з урахуванням гендеру. Слід розробити протоколи передачі та інші процедури для перенаправлення їх до відповідних служб захисту дітей. Дітей можна затримувати лише у крайніх випадках на максимально короткий термін.
- **Жінки і дівчатка** повинні проходити процедуру перевірки в місці, де їм буде забезпечено належний рівень конфіденційності, безпеки і поваги культурних норм. Вагітним жінкам, жінкам, які годують груддю, та жінкам під час менструації, може знадобитися додаткова допомога, включаючи доступ до харчових продуктів, води, туалетів і медичних послуг, як для них самих, так і для їхніх дітей.
- Особам, які вважають себе або були визнані **жертвами сексуального насильства**, протягом 72 години можуть знадобитися діагностичні набори для жертв зґвалтування; крім того, такі особи повинні мати можливість негайного направлення до медичного закладу.
- Слід за можливості надати неупередженим гуманітарним організаціям дозвіл на присутність і надання своїх послуг.

• **Затримання після фільтрації**

Після проведення процедури перевірки особи, що не пройшли її, можуть бути заарештовані за підозрою в злочинній поведінці, затримані з

нагальних міркувань безпеки або переведені до закладу для інтернування військовополонених, якщо вони є комбатантами в міжнародному збройному конфлікті²⁶. Недотримання відповідних процедур для кожного типу затримання може призвести до значної потенційної шкоди. З боку збройних сил доктрина та підготовка щодо затримання мають бути комплексними та відповідати чинному законодавству. Щоб запобігти несприятливим наслідкам і пом'якшити навантаження, яке лягає на органи, відповідальні за утримання під вартою, з огляду на забезпечення належного поводження та умов утримання, із затриманими слід поводитись відповідно до ПЗК, національного законодавства та відповідних мінімальних стандартів:

- Умови утримання заарештованих осіб:
- обов'язкова реєстрація;
- гуманне ставлення;
- забезпечення гуманних умов життя, зокрема надання їжі, води та одягу у достатній кількості, притулку, відповідної медичної допомоги, а також доступ до свіжого повітря;
- можливість листування з родиною.
- Заклади для утримання під вартою необхідно укомплектувати достатньою кількістю персоналу (охоронці різної статі, медичний персонал тощо) та матеріальних ресурсів (вода, їжа, предмети гігієни та охорони здоров'я, електрика та вентиляція) з урахуванням віку, статі, інвалідності та культурних особливостей затриманих осіб.
- Передача затриманих від одного органу іншому має відбуватися відповідно до заздалегідь узгоджених процедур з обов'язковою реєстрацією. Якщо затриманих передають силам, що підпорядковуються іншій державі, необхідно дотримуватися принципу неприпустимості примусового повернення.
- Діти не мають піддаватися кримінальному переслідуванню лише за зв'язок з озброєними групами. Підозрюваних у скоєнні злочинів дітей, що були пов'язані з озброєними групами,

²⁶ У міжнародних збройних конфліктах усі представники збройних сил (за винятком медичного та духовного персоналу) визначаються як «комбатанти», які, перебуваючи під владою ворога, отримують статус «військовополоненого» (ВП). У неміжнародних збройних конфліктах немає статусу учасника бойових дій і статусу військовополоненого, але особи, що становлять серйозну загрозу безпеці, включаючи бойовиків або інших осіб, які безпосередньо беруть участь у бойових діях, можуть бути інтерновані або притягнуті до відповідальності згідно з внутрішнім законодавством.

слід розглядати насамперед як жертв, тому необхідно шукати альтернативи судовому розгляду. Слід також розглянути можливість передачі таких дітей до цивільних служб захисту.

- Особам, підозрюваним у злочинній поведінці, мають бути надані всі судові гарантії відповідно до вимог ПЗК та внутрішнього законодавства.
- Особам, інтернованим з настійних міркувань безпеки, необхідно надати процесуальні гарантії відповідно до вимог внутрішнього та міжнародного законодавства та застосовних мінімальних стандартів.
- Поводження з військовополоненими має відповідати ПЗК.

Резюме

Перевірка великої кількості людей, що рятуються від бойових дій у населених районах, пов'язана зі значним ризиком заподіяння цивільному населенню шкоди у різних формах. Значною мірою запобігти цій потенційній шкоді допоможуть детальне планування (зокрема матеріально-технічне забезпечення), чіткі інструкції, чітка система субординації, комплексні навчання та підготовка, а також ретельний та ефективний моніторинг і контроль.

ДОДАТОК С. ПРИНЦИПИ ГУМАНІТАРНОГО ДОСТУПУ

Район Масакен-Ханано, Алеппо, Сирія (листопад 2016 р.): МКЧХ і Сирійський Арабський Червоний Півмісяць оцінюють умови для життя людей, які мають намір повернутися, коли це стане можливим.

ВСТУП

Дозвіл на доступ неупереджених гуманітарних організацій для допомоги людям, які постраждали від бойових дій у міських районах, може значно зменшити шкоду для цивільного населення. Однак у багатьох недавніх конфліктах такі організації не отримали дозволу від жодної зі сторін, включаючи держави-учасники збройного конфлікту та НДЗУ. Вони перешкоджали доступу у різні способи: від тривалих затримок у видачі дозволу та відмови в доступі через військову необхідність до обтяжливої бюрократії та відсутності гарантій безпеки для гуманітарного персоналу.

Гуманітарний доступ відіграє центральну роль в ефективній стратегії ЗЦН. Цей елемент вимагає регулярного та частого діалогу між усіма сторонами, а не лише у випадках, коли здатність неупереджених гуманітарних організацій виконувати свою роботу обмежена або знаходиться під загрозою. Переговори стосовно доступу — це політичний процес,

який ґрунтується насамперед на гуманітарних, і тільки потім на юридичних міркуваннях.

НОРМИ ПЗК СТОСОВНО ГУМАНІТАРНОГО ДОСТУПУ

ПЗК визначає ключові правила для сторін конфлікту та неупереджених гуманітарних організацій. Важливо розуміти, що ці правила не є «банківським чеком» для жодної зі сторін. Натомість вони забезпечують рамкову основу, яка визначає, що можна і що не можна робити, для всіх сторін, при цьому завжди має зберігатися баланс між воєнною необхідністю та гуманітарними імперативами.

відповідні правила дещо відрізняються залежно від характеру конфлікту (міжнародний збройний конфлікт, окупація або неміжнародний збройний конфлікт), **рамки ПЗК, що регулюють гуманітарну діяльність, можна звести до п'яти взаємозалежних «шарів»:**

- Головним обов'язком кожної зі сторін збройного конфлікту щодо населення, яке знаходиться під її контролем, є задоволення їхніх основних потреб.
- Неупереджені гуманітарні організації можуть пропонувати свої послуги для здійснення гуманітарної діяльності, зокрема коли потреби жертв збройного конфлікту не задовольняються.
- Неупереджена гуманітарна діяльність, яка здійснюється в умовах збройного конфлікту, зазвичай вимагає згоди сторін.
- Після узгодження неупереджених схем гуманітарної допомоги очікується, що сторони збройного конфлікту, а також усі держави, які не є його учасниками, нададуть дозволи та сприятимуть швидкому та безперешкодному втіленню цих схем відповідно до своїх прав контролю.
- Сторони збройного конфлікту повинні поважати та захищати гуманітарний персонал і об'єкти. Передусім це означає, що вони не повинні піддаватися нападу. Сторони також повинні зробити все можливе, щоб запобігти розграбуванню допомоги або її використанню не за призначенням та забезпечити безпеку конвоїв. Маючи захист, гуманітарний персонал зможе ефективно діяти та надавати допомогу людям, які цього потребують. З цією метою сторони повинні дати своїм силам чіткі та суворі інструкції щодо захисту гуманітарної допомоги та персоналу, а також заохочувати повагу до співробітників організацій Червоного Хреста та Червоного Півмісяця.

Від пропозиції послуг можна відмовитися лише з двох причин:

- Якщо пропозиція послуг надходить від організації, яка не вважається неупередженою та не є гуманітарною за своєю природою.
- У разі, якщо на відповідній території просто немає гуманітарних потреб, оскільки, наприклад, сторона збройного конфлікту має можливості та готова виконати своє основне зобов'язання.

Для МКЧХ аргумент військової необхідності не є вагомою підставою для остаточної відмови від пропозиції послуг. Цей аргумент може використовуватися лише для регулювання гуманітарного доступу, а не для заборони неупередженої гуманітарній організації діяти на території сторін збройного конфлікту. Тому організація вважає, що, якщо пропозиція послуг була прийнята, аргумент військової необхідності може бути використаний лише по відношенню до конкретних операцій. Інакше кажучи, **військова необхідність повинна мати територіальні та часові обмеження.**

ПОСІБНИК ДЛЯ КОМАНДИРІВ

Задачі командирів сил, які діють у містах, полягають у тому, щоб забезпечити:

- чітке розуміння особовим складом і підлеглими обов'язку надавати гуманітарний доступ неупередженим гуманітарним організаціям;
- розуміння та обізнаність щодо гуманітарних організацій, які, найімовірніше, проводитимуться в міському середовищі, їхніх керівних принципів і необхідності захищати та поважати персонал та об'єкти цих організацій;
- наявність засобів зв'язку з неупередженими гуманітарними організаціями як через штаб-квартиру, так і на місцях, з метою регулярної координації та швидкої комунікації в разі виникнення надзвичайних ситуацій.

F. Bensch/REUTERS

РОЗДІЛ 5

ПАРТНЕРСЬКІ ВОЄННІ ОПЕРАЦІЇ В МІСЬКИХ УМОВАХ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Партнерські воєнні операції — це офіційні домовленості між партнерами задля досягнення конкретної воєнної мети в рамках конфлікту. До переліку таких операцій входять навчання, підготовка та оснащення, консультування, надання допомоги та супровід місій, а також операції із затримання, кінетична підтримка та забезпечення логістики та розвідки²⁷. Будь-які розбіжності в поглядах відповідних партнерів щодо намірів, можливостей та лідерства створюють потенційний ризик для цивільних осіб у міських зонах конфлікту, де проводяться партнерські операції.

ЮРИДИЧНІ МІРКУВАННЯ

Тією мірою, в якій це можливо, держави мають використовувати свій вплив, щоб спонукати партнерів дотримуватися ПЗК. Командири, планувальники та юрисконсультанти мають усвідомлювати, що не всі держави є учасниками тих самих договорів про ПЗК, але звичаєве міжнародне гуманітарне право (МГП)²⁸ при цьому застосовується до всіх сторін конфлікту. Окрім того, навіть ті держави, які є учасниками тих самих договорів, можуть по-різному тлумачити закріплене в цих договорах право; водночас інші держави можуть бути учасниками інших конвенцій, які накладають додаткові обмеження на застосування ними сили або зброї. Зобов'язання приймаючої країни можуть накладати додаткові територіальні обмеження на ПВБД.

Командири мають обговорити з партнерами ПВБД, щоб упевнитися в однаковому розумінні цих правил та узгодити їх застосування в міському середовищі, по можливості прагнучи до найвищих стандартів, а не орієнтуючись на найменший спільний знаменник. Особливу увагу слід звернути на розуміння такого поняття, як-от «безпосередня участь у бойових діях», а також на те, які ситуації можуть прирівнюватися до тих, що виправдовують використання засобів самооборони.

²⁷ Див.: ICRC, *Allies, Partners and Proxies: Managing Support Relationships in Armed Conflict to Reduce the Human Cost of War*, 2021, ICRC, Geneva: <https://shop.icrc.org/allies-partners-and-proxies-managing-support-relationships-in-armed-conflict-to-reduce-the-human-cost-of-war.html>.

²⁸ Звичаєве право — це право, що випливає із загальнодержавної практики та приймається як закон. Звичаєве МГП заповнює прогалини в договірному праві й таким чином посилює захист жертв конфлікту.

ДОКТРИНА

Державні збройні сили, які, ймовірно, візьмуть участь у ПВО, повинні мати доктрину, інструкції та інші застосовні до цих операцій вказівки, що підкреслюють стратегічний пріоритет ЗЦН для обох партнерів операції. З метою дотримання законодавства та зменшення шкоди така доктрина та інструкції мають включати:

- опис доступних партнерам засобів, методів та обладнання, а також їхній вплив на здатність дотримуватися ПЗК при проведенні операцій;
- заходи пом'якшення наслідків міської війни, що застосовуються як до сторони, що надає підтримку, так і до сторони, що отримує її (щодо командування, контролю, координації та ситуаційної обізнаності) з метою підвищення ЗНЦ;
- процеси моніторингу та перегляду, згідно з якими доктрина оновлюватиметься із врахуванням ЗЦН;
- процес, відповідно до якого командири та підлеглі притягуватимуться до відповідальності в разі неналежної поведінки або порушення закону;
- конкретні, чіткі та вичерпні положення, що регулюють арешти та затримання, відображають юридичні зобов'язання та визнають конкретні ризики таких подій з погляду шкоди цивільному населенню.

ПЛАНУВАННЯ

Перед початком партнерських воєнних операцій сторони, що надають й отримують підтримку, повинні узгодити підхід до ЗЦН та переконалися, що він є послідовним і відповідає ПЗК. **Від цього залежатиме підтримка.** Такий спільний підхід має бути чітко сформульований у будь-якій угоді між сторонами, що застосовується під час планування на оперативному та тактичному рівнях і чітко викладений у наказах, СОП та інших вказівках.

У наказах з планування та оперативних розпорядженнях мають використовуватися точні, доктринально узгоджені формулювання для чіткого визначення законних місій та завдань підлеглих та уникнення ризику непорозуміння та можливих порушень ПЗК. Особливо це важливо в операціях, учасники яких мають різну національність, бо, попри використання спільної мови для спілкування, деякі з них можуть не бути носіями цієї мови.

Спільні операції разом зі збройними силами держав-партнерів потребують наявності чітко сформульованої політики щодо обміну інформацією та розвідданими, пов'язаними з ЗЦН. Ця політика має включати аналіз подальшого використання розвідувальних даних одержуванням або передбачати запобіжні заходи для перевірки точності наданої інформації.

Влада підтримуваної приймаючої країни може мати обмежений інституційний потенціал для захисту та надання допомоги цивільним особам під час міських операцій та надання їм допомоги у подоланні наслідків цих операцій. На це варто звернути увагу при плануванні операцій. Якщо є проблеми, слід розглянути варіанти їх вирішення, наприклад через обговорення під час проведення навчальних днів, впровадження командно-штабних навчань (КШН) та польових тренувань. Своєю чергою партнерські сили приймаючої країни можуть мати ширше коло джерел агентурної розвідки та краще розуміти місцевість, географію та структуру чи розташування, взаємозалежність та функціонування критичної цивільної інфраструктури. Командирам слід застосовувати цей досвід заради ЗЦН.

ПІДГОТОВКА

Підготовка до ведення міських боїв відіграє провідну роль у вдосконаленні ЗЦН під час партнерських операцій і має бути адаптованою до військового потенціалу і доступних партнерам технологій. Проведення підготовки з ситуаційної обізнаності в межах партнерських операцій з високою ймовірністю сприятиме застосуванню основних принципів ПЗК, ПВБД та процедур обрання цілей. Командири сторін, що надають й отримують підтримку, мають визначити, обговорити та відпрацювати сценарії, які можуть призвести до завдання шкоди цивільному населенню (зокрема, смертям), що допоможе прояснити, стимулювати та поліпшити загальне розуміння та підхід до ЗЦН.

Ключовим елементом відносин часто стають навчання з обізнаності ПЗК, знову ж таки адаптовані до досвіду та можливостей сил партнера. Такі навчання сприятимуть зменшенню шкоди цивільному населенню завдяки:

- поліпшенню розуміння принципів ПЗК (і ЗЦН) і їх практичного застосування в міському середовищі;

- роз'ясненню ролей, обов'язків і прийнятної поведінки в ситуаціях з підвищеним ризиком (як-от операції із затримання, евакуації та перевірки безпеки) та допомозі силам держав-партнерів у здобутті спеціальних навичок, необхідних для проведення міських операцій (включаючи запобігання або мінімізацію пошкодження критичної інфраструктури, а також виявлення, маркування та знешкодження ВЗВ/НУБ);
- поліпшенню взаємодії під час спільних операцій у містах, що призведе до більшої ефективності бойових дій відповідно до принципів ПЗК без необхідності вдаватися заради досягнення мети до зброї або іншої тактики, які можуть загрожувати цивільному населенню.

Важливо не відокремлювати навчання ПЗК як окремий модуль чи курс з наголосом виключно на партнерські військові операції. Насправді вся військова підготовка має відповідати вимогам ПЗК та надавати можливості для зміцнення знань чи уточнення відповідних правил.

Так само важливо контролювати й оцінювати ефективність навчання. Поведінка партнерів, пов'язана з ЗЦН, аналізується та враховується при подальшій розробці та проведенні навчання або в наставницьких програмах.

ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАЦІЙ

Коли у партнерській операції задіяно декілька сторін, це може призвести до нечіткої або заплутаної субординації, розмивання відповідальності за дотримання ПЗК і відсутності розуміння та узгодженості щодо захисту цивільних та інших осіб (зокрема і загиблих). Ця ситуація підкреслює необхідність чіткої підзвітності на всіх рівнях у межах коаліції.

Нижче наведені деякі заходи, які сприятимуть застосуванню принципів ПЗК (та ЗЦН) при проведенні операцій:

- обмін інформацією стосовно повсякденної поведінки цивільного населення та інших питань (за умови, що це не становить ризику для цивільного населення);
- забезпечення чіткого розуміння ризиків для цивільного населення під час проведення тактичної, логістичної, кінетичної та розвідувальної підтримки;

- моніторинг і звітність про порушення, здійснені партнерами та власними силами, з чіткими ланцюжками звітності та обов'язками;
- допомога партнерам з обладнанням, зокрема засобами розвідки та спостереження;
- надання чітких вказівок щодо спільної відповідальності і пріоритету ЗЦН під час виконання тактичних наказів;
- узгодження повідомлень між усіма партнерами та національними структурами при попередженні цивільних осіб.

МОНІТОРИНГ ТА ПЕРЕГЛЯД

Моніторинг часто є єдиним способом дізнатися, чи відповідає проведення міських операцій ПЗК. Складнощі цьому процесу додають децентралізований характер таких операцій і тенденція невеликих підрозділів діяти незалежно один від одного. Державам, які надають підтримку сторонам у збройному конфлікті, слід розглянути такі заходи:

- фізичне перебування поряд із партнерами під час планування та виконання операцій;
- запровадження проведення спільного аналізу наслідків для оцінки позитивних і негативних аспектів діяльності (зокрема щодо ЗЦН) і вжиття коригувальних заходів;
- безпосереднє спілкування з цивільним населенням, позбавленими волі особами та іншими особами, які постраждали від збройного конфлікту (де це доречно) для аналізу та оцінки поведінки сторін;
- врахування інформації про проведення операцій, наданої широким колом зовнішніх моніторингових органів, особливо тих, які є незалежними та неупередженими;
- розробка механізмів для притягнення сил держав-партнерів до відповідальності за будь-яку проблемну поведінку, помічену під час моніторингу, та, у разі потреби, вжиття заходів для усунення недоліків;
- моніторинг і перегляд всіх заходів, які вживаються для сприяння дотримання ПЗК, і здійснення методів, що довели свою ефективність у гуманітарних цілях;
- заохочення сторін до відкритої взаємодії з неупередженими гуманітарними організаціями або сприяння такій взаємодії (наприклад, конструктивний, конфіденційний, двосторонній діалог з МКЧХ щодо ведення бойових дій та пов'язаних з цим питань);

- інтеграція механізмів моніторингу в навчальний процес і, у разі потреби, внесення змін для запобігання повторенню проблем.

Резюме

Партнерські воєнні операції можуть призводити до значного підвищення ризику заподіяння шкоди цивільному населенню під час міських операцій через розпилення відповідальності та відсутність підзвітності за дії на місцях. Однак цьому можна запобігти через впровадження чітких механізмів і заходів безпеки. Такі заходи мають бути впроваджені та чітко визначені на початку домовленостей, затверджені під час підготовки та планування, а в подальшому ретельно контролюватися протягом самої операції. Надання відповідного пріоритету ЗЦН командирами всіх рівнів дуже важливо для успішного проведення операцій.

Стародавнє місто Алеппо,
Сирія (серпень 2018 р.).

Е. Ріппа/Місх

РОЗДІЛ 6

ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАЦІЙ У МІСЬКИХ УМОВАХ

УНИКНЕННЯ АБО ПОМ'ЯКШЕННЯ ШКОДИ ЦИВІЛЬНОМУ НАСЕЛЕННЮ

Аналіз практичних прикладів проведення операцій у містах дозволяє виявити цілу низку засобів або способів, що дозволяють уникнути застосування сили в міській місцевості, зменшити масштаби застосовуваної сили та пом'якшити наслідки її застосування. На приведеній нижче діаграмі представлено деякі з них. Діаграма наводиться виключно з ілюстраційною метою, і її не слід розглядати як пряму вказівку. Конкретний набір засобів і способів залежить від контексту та аналізу конкретного ризику для цивільного населення. Одночасно може бути вжито декілька заходів. Кожен захід детально обговорюється в наступному розділі.

- **Уникнення або обмеження бойових дій у містах**

Формування операцій у такий спосіб, щоб уникнути або обмежити бойові дії в містах, має бути пріоритетним завданням для командира. Командирам слід поміркувати над такими запитаннями:

- Наявність або відсутність гострої необхідності у проведенні бойових дій в міській районах найближчим часом.
- Можливість атаки ворога в іншій місцевості або його ізоляції та подальшого обходу задля зменшення ймовірності заподіяння шкоди цивільному населенню, а також можливість витіснення ворога з міських районів через застосування різних стратегій та тактик (зокрема психологічних операцій).
- Потенційні гуманітарні ризики стратегій облоги або оточення та, у разі використання цих стратегій, спрямування ризиків на сили супротивника. Слід дозволити цивільним особам залишати обложувану територію, якщо це можливо (див. законодавчу базу в [розділі 2](#)), а також вживати інші заходи для зменшення цивільної шкоди, наприклад, тактичні дії, які сприятимуть скороченню тривалості оточення.
- Відкриті шляхи для відходу противника з метою уникнення бою та очищення населених пунктів від ворожих сил.
- Створення охоронних зон (як це передбачено ПЗК) задля захисту певних категорій людей від небезпеки збройного конфлікту або повного уникнення бойових дій у містах. Створення таких зон потребує згоди всіх сторін, і МКЧХ може виступати як нейтральний посередник або ініціатор.

- **Проведення діалогів із командирами ворожих сил або особами, котрі можуть впливати на них**

Передусім слід розглядати діалог як спосіб заохочення противника до відступу або щонайменше до початку дискусій або переговорів про безпечну евакуацію цивільного населення (включно з пошуком та евакуацією поранених і хворих цивільних осіб і комбатантів).

Командирам слід поміркувати над такими запитаннями:

- взаємодія між усіма рівнями командування;
- у разі потреби, повторні спроби встановити контакт;
- використання місцевих джерел інформації, зокрема партнерських сил, а також релігійних, громадських і племінних лідерів;

- використання різноманітних методів комунікації, включно з представниками гуманітарних організацій як нейтральних посередників.

- **Демонстрація сили для стримання ворога**

Крім переговорів, часто буває корисно продемонструвати бойову міць, щоб утримати супротивника від бойових дій і тим самим знизити ризик для цивільного населення. Під час останніх операцій можна було спостерігати такі приклади:

- польоти реактивних літаків;
- масовий рух техніки;
- явне розгортання в районі зосередження.

- **Відтермінування та/або призупинення операцій**

Відкладання або призупинення операцій дає час для вжиття інших заходів, до яких належать попередження, переговори, евакуація цивільного населення та діяльність гуманітарних організацій. Командирам необхідно віднайти баланс між тактичною потребою в динаміці та потенційною стратегічною та гуманітарною вигодою від паузи. Після встановлення, у разі потреби, можна робити повторні паузи.

- **Видача ефективних попереджень**

Попередження цивільних осіб зрозумілою їм мовою (за допомогою листівок, радіо- та телепередач, а також соціальних мереж) дозволить їм вчасно вжити заходів для самозахисту (і отже є способом пом'якшення наслідків, який відповідає ПЗК, разом із підготовкою до великомасштабного переміщення). Однак **не слід припускати, що цивільні особи автоматично відреагують на попередження** — це необхідно перевіряти. Так само не слід вважати, що цивільні особи, які залишилися, пов'язані з ворогом: вони зберігають свій статус як особи, що мають право на захист.

- **Припущення про наявність людей у будівлях**

Завжди слід припускати, що в будівлях перебувають цивільні, доки не буде доведено протилежне.

- **Використання, створення або зміцнення оборонних рубежів**

Коли силам загрожує напад у міських районах (наприклад, із застосуванням прямої зброї або саморобних вибухових пристроїв, встановлених на транспортних засобах), просте спорудження або зміцнення засобів ближньої оборони може виявитися ефективним способом захисту сил, який водночас знижує потенційний ризик для цивільного населення, оскільки він не потребує використання

кінетичних заходів у відповідь. Під час останніх операцій можна було спостерігати такі приклади:

- проведення польових інженерних та земляних робіт (наприклад, викопування ровів і бERM) без пошкодження міських комунікацій (труб і кабелів);
- підтримання мобільних інженерних можливостей під час маневрів сил для розміщення в період затишшя.

- **Здійснення некінетичних операцій**

Можливі ситуації, коли тієї чи іншої мети можна досягти за допомогою некінетичних засобів, при цьому одночасно зменшуючи ймовірність завдання шкоди цивільному населенню. Приклади:

- **інформаційні операції**, які мають на меті витіснити противника з міської зони або переконати його припинити бойові дії (зокрема за допомогою листівок, радіо- та телепередач, а також соціальних мереж);
- **кібероперації** для віддаленого впливу на міське поле бою, зокрема ізоляція та відключення електроживлення ворожого командного центру, при якому подача електроенергії в інші райони залишається незмінною. (Проведення кібероперацій у тих районах, де вони ймовірно пошкодять або виведуть з ладу інші об'єкти, регулюється правилами ПЗК, застосовними і до всіх інших атак, зокрема принципами розрізнення, пропорційності і запобіжних заходів).

- **Використання менш смертоносної зброї**

Якщо операції відбуваються в безпосередній присутності цивільного населення, окрім використання звичайної (вогнепальної) зброї слід розглянути також так звану менш летальну зброю та обладнання за умови, що така зброя використовується відповідно до застосовних оперативних правових рамок, включно із ПЗК. Термін «менш летальна зброя» зазвичай використовується для опису зброї, яка за умови дотримання суворих обмежень несе менший ризик смерті або серйозних поранень, ніж вогнепальна зброя. До неї можна віднести тупі снаряди (пластикові, гумові або пінопластові кулі), електрошокову зброю (шокери) та світлошумові гранати. Такі способи боротьби з масовими заворушеннями, як-от сльозогінний і перцевий газ, заборонені до використання як спосіб ведення

війни²⁹. Наявність і застосування менш смертоносною зброї не змінює того факту, що цивільні особи мають бути захищені та не повинні піддаватися нападу із застосуванням будь-якої зброї.

- **Проведення ударних операцій або рейдів**

У порівнянні з широким наступом на міську територію за підтримки непрямого вогню, обмежені ударні операції або рейди несуть менші ризики заподіяння школи цивільному населенню.

Такі операції повинні проводитися відповідно до ПЗК та:

- мати чітко визначену ціль (або цілі);
- виконуватися добре підготовленими та оснащеними силами з конкретними наказами уникати заподіяння шкоди цивільному населенню;
- підтримувати баланс між ризиками для власних сил і можливістю досягнення військової мети з меншою шкодою для цивільного населення.

- **Використання зброї прямого вогню**

Хоча зброя непрямого вогню має певні переваги щодо дальності та ЗЗС, вона може становити значні загрози з погляду ураження цивільних осіб. Там, де можна точно ідентифікувати ціль і вивести платформу на відстань пострілу, зброя прямого вогню (зокрема снайперські гвинтівки, безвідкатні гармати, протитанкова керована зброя, танкові гармати, використовувані в режимі прямого наведення, та керовані з вертольотів ракети класу «Повітря-земля») надає можливість підібрати систему зброї відповідно до поставленої мети та досягти цієї мети, знизивши при цьому потенційну шкоду цивільному населенню.

- **Обмеження зони дії зброї**

В умовах міської війни використання вибухової зброї з великою зоною ураження може завдати більшої шкоди цивільному населенню через можливість нанесення невибіркового ударів як по військових об'єктах, так і по цивільних особах і об'єктах. Командири не повинні використовувати цю зброю, якщо вони не можуть вжити достатніх заходів для обмеження її впливу на великій території.

- **Суворе застосування процедур обрання цілей**

Дотримуватися принципів ПЗК у міському середовищі значно

29 Див. також: ICRC, "The Use of Weapons and Equipment in Law Enforcement Operations", травень 2020: <https://www.icrc.org/en/document/use-weapons-and-equipment-law-enforcement-operations>.

складніше, ніж в інших умовах, через його складність і взаємопов'язаність. Хоча розрізнення і ускладнюється через зменшення лінії огляду, складність ідентифікації теплових сигнатур та відлуння звуків, це не звільняє військових від обов'язку відрізнити учасників бойових дій від некомбатантів, а також військові цілі від цивільних об'єктів. Ефективне застосування принципу розрізнення є основою «безпечного» націлювання. Нижче наведено перелік заходів, які з певною ймовірністю сприятимуть дотриманню ПЗК та мінімізації шкоди цивільному населенню.

- **Щоб зменшити ризики для цивільних, застосовуйте достовірне розпізнавання цілей, своєчасно проводьте аналіз ЗЦН і видавайте попередження:** рішення про нанесення удару по цілі повинно відповідати принципу розрізнення, а отже ґрунтуватися на підтвердженні того, що цілі є військовим об'єктом. Аналогічним чином своєчасний аналіз поведінки та повсякденного життя цивільного населення в районі передбачуваної цілі (разом з оцінкою критично важливої цивільної інфраструктури та служб, які вона підтримує) допоможе забезпечити дотримання принципу запобіжних заходів. Щоб зменшити шкоду цивільному населенню, у всіх можливих ситуаціях слід робити завчасні ефективні попередження про нанесення удару.
- **Обирайте високоточну зброю з корисним навантаженням, що відповідає цілі:** високоточна зброя (з лазерами, радарями, GPS або іншим супутниковим наведенням) відповідає принципу запобіжних заходів, оскільки зменшує кругове ймовірне відхилення. Однак саме по собі точне наведення не може зменшити вибуховий вплив на намічену цілі, тому слід застосовувати процедури ОСЗ для визначення ймовірного радіусу дії вибуху. Якщо є змога, слід використовувати БНСЗ³⁰ для зменшення або обмеження масштабів ураженої області.
- **Відрегулюйте детонатор, напрямок і кут атаки:** вибір найбільш підходящого способу детонації (вибух у повітрі, детонація при

³⁰ Цього можна досягти трьома способами: зменшенням потужності вибухової речовини, скеруванням вибухової хвилі в певному напрямку задля зменшення розповсюдження вибухового ефекту (який значною мірою відповідає за руйнування конструкції) або виготовленням корпусу бомби з вуглецевого волокна чи подібних матеріалів (для зменшення кількості металевих осколків і шрапнелі) або з крихких матеріалів, які мають знижену кінетичну енергію та не розлітаються на велику відстань.

ударі або відкладена детонація) на основі детальної оцінки військового об'єкта може додатково зменшити шкоду цивільному населенню, забезпечивши, наскільки це можливо, спрямування ефекту на намічену ціль. Можна також регулювати напрямок і кут атаки, особливо у випадках, коли будівлі можуть слугувати для захисту цивільних осіб від вибуху.

- **Використовуйте зброю непрямого вогню, лише якщо ціль і траєкторію снаряду можна безпосередньо спостерігати** (візуально або дистанційно за допомогою літака чи БПЛА).
- **Непрямий вогонь переміщуйте ближче до цілі з боку безлюдної території** (замість того, щоби брати ціль у кліщі).
- **Оцінюйте безпечні відстані для цивільних осіб і об'єктів** так само, як робите це для власних військ, враховуючи беззахисність цивільних осіб (тобто той фактор, що вони не мають бронешитів чи шоломів та відповідних навичок реагування, які дозволять зменшити їх вразливість).
- **Не використовуйте протипіхотні міни або касетні боєприпаси.**
- **Захист та забезпечення надання послуг з охорони здоров'я для цивільного населення**

Під час здійснення операції слід регулярно проводити поточну оцінку оперативної обстановки, звертаючи увагу на:

- розташування медичних установ та основних послуг, від яких вони залежать;
- різні типи закладів охорони здоров'я та їхні транспортні засоби (з регулярно оновлюваними системами ідентифікації транспортних засобів, установ та персоналу, маркуванням та символами).

Медичні транспортні засоби, включно з тими, які застосовуються для евакуації поранених і хворих офіційно (отримані з дозволу державних чи інших органів влади та ідентифіковані як такі) або неофіційно (будь-які транспортні засоби, що транспортують поранених і хворих у надзвичайних ситуаціях), а також пацієнтів, які пересуваються пішки, повинні мати пріоритет для безпечного проходження.

Під час операцій необхідна постійна координація із закладами охорони здоров'я, НУО, МКЧХ й іншими організаціями, а процеси та процедури координації слід за потреби переглядати та оновлювати.

Медичний персонал і пацієнти повинні мати постійний доступ до закладів, зокрема за допомогою транспортних засобів медичного призначення.

Під час націлювання необхідно оцінити близькість цивільних і військових медичних закладів до воєнних об'єктів (власних сил і сил противника), щоб уникнути потенційних прямих збитків і непрямих впливів (наприклад, порушення основних комунальних послуг). Також необхідно оцінити та взяти до уваги доступ пацієнтів та їхніх родин.

Перед атакою на медичний заклад, який втратив охоронний статус, необхідно зробити попередження³¹. У відповідних випадках попередження має передбачати обмеження часу, при цьому дозвіл на проведення атаки дається, якщо впродовж відведеного часу попередження не було взято до уваги. Збройні сили також повинні вжити заходів для обмеження потенційних гуманітарних наслідків атаки.

- **Моніторинг та повідомлення про завдання школи цивільному населенню**

Командирам слід поміркувати над такими запитаннями:

- встановлення **камери відеоспостереження** або аналогічного механізму для відстеження, оцінки та розслідування всіх підозрюваних випадків заподіяння шкоди цивільному населенню та цивільним об'єктам, розгляду взаємозв'язку між завданням шкоди цивільному населенню та засобами та методами ведення війни, а також для вивчення досвіду та його включення до доктрини, навчань, планування та практики;
- безперервний моніторинг і звітність про масштаби випадкової шкоди із залученням інформації з якомога більшої кількості джерел, включно з місцевими відділами судово-медичної експертизи, для встановлення точних причин смерті, якщо це необхідно.

³¹ «Спеціальний захист припиняється, якщо вони використовуються, крім їхніх гуманітарних функцій, для вчинення дій, що завдають шкоди противнику, але тільки після належного попередження та після того, як термін для припинення таких дій залишився без уваги». (ЖК I, ст. 21; ЖК II, ст. 34; ДП I, 13(1); ICRC CIHL, норми 28 і 29). Джерело: M. Sassòli, "Joint Blog Series: Medical care in armed conflict PART II", січень 2019: <https://blogs.icrc.org/law-and-policy/2019/01/24/joint-blog-series-medical-care-armed-conflict-part-ii/>.

- **Допомога та відшкодування**

Командири мають розробити процедури, щоб:

- ефективно розслідувати всі інциденти, звинувачення та повідомлення, вживати всіх необхідних заходів для встановлення відповідальності за завдану шкоду (зокрема, за допомогою судового переслідування, коли це доречно) та надавати компенсацію та інші форми відшкодування цивільним особам відповідно до міжнародного та національного права;
- створити (або розширити) програму виплат *ex gratia*, а також вжити інших заходів, покликаних зменшити наслідки шкоди, заподіяної цивільним унаслідок воєнних дій.

- **Проведення аналізу після вжиття заходів**

Після всіх операцій має проводитися своєчасний, детальний та об'єктивний підсумковий аналіз. Важливою складовою аналізу має бути питання шкоди, завданої цивільним особам, із залученням цивільних організацій, що працюють на місцях. Результати аналізу мають бути швидко інтегровані в доктрину, навчання, планування, поточні та майбутні операції. Підсумковий аналіз необхідно проводити регулярно, а для операцій, які тривають кілька місяців або років, він має стати частиною бойового ритму.

- **Розслідування інцидентів**

Інциденти, які можуть спричинити порушення МГП, необхідно розслідувати відповідно до національної політики та військової доктрини³².

32 N. Lubell, J. Pejic and C. Simmons (2019).

Резюме

У більшості випадків при проведенні операцій у містах цивільні особи зазнають шкоди саме під час бойових дій через застосування сили в різних формах. Однак командири та підлеглі мають у своєму розпорядженні цілу низку засобів і способів ведення війни, щоб уникнути шкоди цивільному населенню або зменшити її. Наведені в цьому розділі приклади взято з вивчення військової практики та досвіду попередніх міських битв. Не всі приклади підходять для будь-якого контексту, але командирам рекомендується вивчати та обговорювати їх зі штабом і підлеглими, щоб створити спільне розуміння доступних варіантів.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДЛЯ КОМАНДИРА

Перед початком будь-якої операції командири повинні відповісти на такі запитання:

1. Чи всі військовослужбовці були навчені ПЗК (як під час звичайних навчань, так і при отриманні додаткової підготовки безпосередньо перед боєм) і чи було включено до підготовки досвід останніх операцій (наприклад, у якості ситуаційних вправ або практичних прикладів)?
2. Чи мають власні сили та сили держав-партнерів єдине розуміння важливості захисту цивільних осіб від потенційної шкоди, заподіяної бойовими діями в містах?
3. Чи приділяється належна увага населеній місцевості на кожній стадії планування операцій? Чи відображено у плані дій людські та фізичні (інфраструктурні) характеристики міського середовища? Чи розглядалися ймовірні реакції цивільних при прогнозуванні перебігу операцій?
4. Чи відповідають процедури націлювання кінетичних ударів ПЗК і чи проводиться підготовка для відпрацювання навичок відповідно до спільної доктрини?
5. Чи обговорювали командири всіх рівнів зі своїми підлеглими проблеми, з якими ті можуть зіткнутися під час боїв, особливо питання захисту і законного поводження з особами, які не беруть або більше не беруть участі в бойових діях?
6. Чи є в партнерських операціях єдине розуміння підходу до захисту цивільних осіб і некомбатантів і чи ознайомлені сторони з гарантіями для забезпечення реалізації політики?
7. Чи доступні військові юридичні консультації для відповідного рівня командування та функції та чи застосовувалися вони настільки, що це стало рефлексом?
8. Чи існує єдине розуміння процедур законного поводження із затриманими та чи існують гарантії суворого дотримання цих процедур?
9. Чи існують процедури відстеження шкоди, заподіяної цивільному населенню, на кожному рівні командування та чи ці процедури визнаються, практикуються та впроваджуються? Чи існує також своєчасний процес аналізу останніх операцій для формування підходу до міських операцій у майбутньому? ¹
10. Чи існує процедура повідомлення про явні порушення ПЗК? Чи дає ця процедура розуміння того, що звітування є не тільки юридичним обов'язком, а і правильним вчинком?

 facebook.com/icrc
 twitter.com/icrc
 instagram.com/icrc

Міжнародний Комітет Червоного Хреста
19, авеню Миру
1202 Женева, Швейцарія
Тел.: +41 22 734 60 01
shop.icrc.org
© МКЧХ, серпень 2022 р